

"Jag är rädd att jag har jord i min mun"

– *En ekofeministisk läsning av Sara Stridsbergs Darling River*

Kaneli Johansson

Avhandling pro gradu

Handledare Ebba Witt-Brattström

Finska, finskugriska och nordiska institutionen

Humanistiska fakulteten

Helsingfors universitet

Våren 2018

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistiska fakulteten		Laitos – Institution – Department Finska, finskugriska och nordiska institutionen	
Tekijä – Författare – Author Kaneli Johansson			
Työn nimi – Arbetets titel – Title "Jag är rädd att jag har jord i min mun" – En ekofeministisk läsning av Sara Stridsberg <i>Darling River</i>			
Oppiaine – Läroämne – Subject Nordisk litteratur			
Työn laji – Arbetets art – Level Avhandling pro gradu		Aika – Datum – Month and year 04/2018	
		Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 70	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Syftet med den här uppsatsen är att genom en ekofeministisk läsning av Sara Stridsbergs roman <i>Darling River</i> (2010) synliggöra nya lager av romanen och författarskapet. Tidigare analyser av <i>Darling River</i> har ofta lyft fram den skeva maktbalansen mellan könen som romanen tematiserar och haft en feministisk utgångspunkt och agenda, men det ekologiska som motiv har i den forskning som hittills gjorts ännu inte lyfts fram. Jag befäster i min analys naturen som ett centralt, självständigt element i romanen, och utforskar samtidigt hur en analys som innefattar den, mot bakgrunden av ekofeministisk teoribildning, kan avslöja komplexa strukturer av förtryck som inte bara bekräftar den patriarkala maktordningen utan även sträcker sig till ytterligare kategorier, i det här fallet det förtryck som män(niskan) brukar gentemot naturen och djuren.</p> <p>Utöver detta utforskar jag på vilka sätt en analys som innefattar naturen och djuren som självständiga och aktiva agenter i texten kan möjliggöra motstånd, alternativ och i förlängning till dem potentiell hoppfullhet i läsningen av <i>Darling River</i>.</p> <p>För att komma ifrån andro- och antropocentriska perspektiv synar jag i min analys lager av texten där alternativ till dessa synvinklar kan alstras. Stridsbergs stil som tack vare sin ständiga motsägelsefullhet på ett fruktbart sätt möjliggöra en mångfald av tolkningsmöjligheter fungerar som tacksamt material för detta. Genom Ann-Sofie Lönnngrens metod <i>following the animal</i>, som jag i viss omformning använder mig av, granskar jag naturen och djuren genom att ta det som skrivs om dem bokstavligt istället för symboliskt och kan på så sätt närma mig mer än antropocentriska tolkningsdimensioner. Parallellt med detta innefattar jag i min analys hur berättarperspektivet, genom sitt skelande och ironiska drag, kan avslöja en mångfald av versioner i fråga om de mänskliga karaktärernas ageranden i förhållande till sig själva, varandra och deras omgivning.</p> <p>Jag utforskar på vilka sätt flickorna, kvinnorna, mödrarna och djuren i romanen glider mellan positioner där de både närmar sig naturen och varandra och samtidigt flyr de kopplingarna. Den rörelsen åskådliggör hur de här kategorierna hänger samman via komplexa system och strukturer, men samtidigt kan vridningarna med vilka den litterära texten synliggör och problematiserar dessa även generera motstånd och alternativ. Det skelande draget i berättandet kan synliggöra hur det manliga förtrycket legitimeras och hur skev flickornas och kvinnornas självbild är, men den kan även göra det motsatta: avslöja förtrycket och ge flickorna en chans att återfå en viss värdighet. Därutöver röjer vridningen även utrymme för mer än antropocentriska element: naturen och djuren kan ta plats.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Sara Stridsberg, <i>Darling River</i> , ekofeminism, djurstudier, moderskap, ytläsning, following the animal			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingfors universitets huvudbibliotek			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

1.	<i>Inledning</i>	1
1.2	<i>Sara Stridsberg</i>	3
1.3	<i>Tidigare forskning</i>	5
1.4	<i>Darling River</i>	8
2.	<i>Teori</i>	11
2.1	<i>Ekofeminism</i>	11
2.2	<i>Ekofeminismen nu</i>	13
2.3	<i>Problem och kritik</i>	14
2.4	<i>Antropocentrism och kritik mot den</i>	16
2.5	<i>Djur i litteratur</i>	17
3.	<i>Metod</i>	19
3.1	<i>Ytläsning</i>	19
3.2	<i>Skelände berättarperspektiv</i>	22
4.	<i>Analys</i>	23
4.1	<i>Naturen som motiv</i>	24
4.2	<i>Naturbarn</i>	29
4.3	<i>Modersträngen</i>	38
4.4	<i>Darlingmannen</i>	46
4.5	<i>Jardin des plantes</i>	53
5.	<i>Sammanfattning och avslutning</i>	62
	<i>Litteraturförteckning</i>	67

”På kartan över hennes hemland går nationsgränserna genom floder och berg och ibland även byggnader. Mitt på sträcket draget av generalernas berusade linjaler fann de henne, människoapan, kvinnobarnet.”¹

1. Inledning

Sara Stridsbergs mångbottnade prosa har hänfört och förbryllat läsare sedan debuten *Happy Sally* 2004. Hennes verk rör sig mellan verklighet och fantasi, hopp och vanda, vackert och förskräckligt. Det är ofta flera parallella berättelser om förtryck som löper genom romanerna, går in och ut i varandra och möts vid gemensamma knutpunkter. Att romanen tematiserar en skev maktbalans mellan könen är uppenbart och att Stridsberg genomgående har en feministisk agenda har inte undgått läsarna. Men att även naturen finns med som motiv och att den står i ett inte sällan problematiskt maktförhållande till människan och framförallt kvinnorna är inte lika evident. I den forskning som hittills skrivits om hennes böcker har miljön som ett explicit tema ännu inte lyfts fram en enda gång. Ändå fanns den för mig där som en självklarhet redan vid första läsningen. Jag kunde inte undgå vattnets ständiga närvaro, nästan som en magnetisk dragningskraft i berättandet, hur trädens grenar sträcker sig mot himlen, blommorna som spricker fram i död ökenmark, djuren som flyr över sidorna, hur allt det här kretsar kring handlingen. Eller, ifall en vänder på det: hur handlingen kretsar kring dem.

Lika självklar som naturens närvaro är för mig är att naturen här är förvrängd: det finns något djupt olycksbådande i beskrivningar av svarta insekter som krälar på skära kronblad, på döda fåglar som flyter runt i oljigt vatten och alla de otaliga skogsbränder och all aska som förstört allt levande under sig. Initialt tänkte jag att naturen helt enkelt speglade karaktärerna och deras ofta förvridna tillvaro. De gånger naturbeskrivningarna överhuvudtaget kommenteras i recensioner är det också på det sättet de har lästs.² Men vad händer ifall naturen ses som mer än bara en förlängning

¹ Stridsberg 2010 s. 236

² Till exempel skriver Kira Nalin i en recension att ”De brinnande skogarna, de oändliga stränderna och motorvägen som fond förstärker den dystopiska inre värld

av det mänskliga? Kan de brinnande skogarna, döda fåglarna och lågt hängande molnen finnas i texten som självständiga agenter? Den frågan leder vidare till den intressantaste och i det här fallet mest relevanta frågan: hur förändras läsningen av romanen i så fall?

I alla de texter Stridsberg hittills skrivit ser jag naturen speglas. Också då den inte explicit tematiseras finns referenserna till naturen som en central del i Stridsbergs språk, stil och formuleringar. Att på ett bredare plan utforska ekologiska analyspotential i hennes texter skulle inom ramen för den här uppsatsens omfattning bli för ytligt. Därför har jag valt att här endast innefatta den av Stridsbergs romaner jag tycker har de tydligaste och framförallt intressantaste referenserna till naturen. I *Darling River* befästs naturens närvaro redan genom paratexterna på omslaget: i titeln ingår en naturreferens, floden, och omslagsfotografiet av Anna von Hauswolff där en naken kvinnofigur går i land från ett vattendrag anspelar på densamma. Von Hauswolff slog igenom 1993 med serien *Tillbaka till naturen* där hennes strävan varit att utforska och avslöja maktstrukturer i samhället. På Moderna museets hemsida skriver Magdalena Malm att "[b]ilderna i kombination med titeln är en (ohygglig) drift med ett i kulturen mer eller mindre uttalat sätt att se på kvinnan som natur. I *Tillbaka till naturen* är hon återbördad till sitt rätta element".³ På baksidestexten till *Darling River* avslöjas också att en apa sitter inburad i Jardin des Plantes i Paris där en vetenskapsman försöker lära henne att teckna. Referenserna på omslaget går senare igen i innehållet, där naturen, som jag snart ska visa, har en väsentlig plats.

Att göra en enbart ekokritisk läsning av Stridsberg är säkert fullt möjligt, men jag såg det som mer fruktbart att kombinera det ekologiska med en redan uttalad feministisk agenda. Jag vill inte lyfta fram det ekologiska på bekostnad av det feministiska utan se dem som parallella problemställningar och teman som gynnas av att teorierna

som huvudpersonerna navigerar runt i", Kiiltomato 6.8.2010:

<http://www.kiiltomato.net/sara-stridsberg-darling-river/>

³ Moderna museets hemsida

<https://www.modernamuseet.se/stockholm/sv/utställningar/svenska-hjartan/hjartan/annika-von-hauswolff/>

kombineras, och har därför valt att i den här uppsatsen ha en ekofeministisk utgångspunkt som innefattar en kritik mot en antropocentrisk världsbild.

Genom en ekofeministisk läsning av *Darling River* vill jag undersöka och synliggöra nya lager av romanen och Sara Stridsbergs författarskap. Frågor som jag framförallt är intresserad av är vilka teman som lyfts fram genom att vid sidan om det feministiska göra en ekologiskt inriktad analys, samt hur det skiljer sig från tidigare läsningar av romanen. I mycket av forskningen kring *Darling River* såväl som Stridsbergs författarskap i sin helhet är tanken om att hitta motstånd i texten central. Också jag vill söka motståndet i romanen, men framförallt är jag intresserad av huruvida en ekofeministisk läsning kan erbjuda någon form av alternativ och i förlängning på det en hoppfullhet utöver motståndsarbetet.

Jag inleder uppsatsen med att presentera Sara Stridsberg, hennes författarskap och den forskning som hittills skrivits om det, därefter redogör jag kort om handlingen i *Darling River* samt vilket mottagande romanen fått. Efter det inledande kapitlet följer ett teoristycke där jag presenterar ekofeminismens centrala tankar och ger en historisk överblick av teorierna. Utöver det redovisar jag för vad som menas med en andro- och antropocentrisk världsbild och hur djur i litteraturen behandlats. Innan jag övergår till analysen presenterar jag även de metoder jag använder mig av. Därefter följer själva analysen som är indelad i fem kapitel som jag närmare presenterar i inledningen till analyskapitlet. I det femte och avslutande kapitlet sammanfattar jag mina resultat och avrundar sedan med en avslutande diskussion.

1.2 Sara Stridsberg

Sara Stridsberg har hittills gett ut fyra romaner: *Happy Sally* (2004), *Drömfakulteten: Tillägg till sexualteorin* (2006), *Darling River: Doloresvariationer* (2010) och *Beckomberga. Ode till min familj* (2014). År 2012 kom hon dessutom ut med barnboken *Mamman och havet* som hon gjort i samarbete med illustratören Anna-Clara Tidholm. Förutom prosa har hon jobbat med dramatik och skrivit pjäserna *Valerie Solanas ska bli president i Amerika* (2008), *Medealand* (2009), *Dissekering av ett snöfall* (2012), *Konsten att falla* (2015) och *American Hotel* (2016). Pjäserna har

även publicerats i samlingsverken *Medealand och andra pjäser* (2012) och *Nelly Sachs kommer aldrig till havet* (2017). Hennes prosa och drama bygger delvis på samma berättelser, de går in och ut i varandra, som då hon med *Valerie Solanas ska bli president i Amerika* återanvänder material från *Drömfakulteten* eller som i pjäsen *American Hotel* som även getts ut som novell i två olika versioner: 2014 i tidskriften *Granta* och 2016 av förlaget Novellix.

Sara Stridsberg är speciellt uppmärksammas för sin stil. Hennes språk är något som lyfts fram i de flesta recensioner och beskrivs då med ord som "drömsk", "febrig", "vibrerande". Texten rör sig ofta i gränslandet mellan vackert och grymt. "Det är språkets skönhet i mötet med de ofta smärtsamma berättelserna som är hennes främsta styrka" skriver Annina Rabe.⁴ Att berättelsernas säregna slagkraft ligger i just språket ekas av flera andra. Madeleine Levy skriver att "Det gäller emellertid att inte låta sig luras av det mjuka i språket – i det romantiska skimret lurar skarpladdade vapen, riktade mot just etablerade hierarkier".⁵

Stridsberg har blivit flerfaldigt prisbelönt för sina verk. Hon har vunnit bland annat Nordiska rådets litteraturpris, De Nios Stora Pris, Aniarapriset, Aftonbladets litteraturpris, Doblougska priset från Svenska Akademin och Selma Lagerlöfs litteraturpris. Dessutom har hon blivit nominerad till Augustpriset fyra gånger (för *Drömfakulteten*, *Darling River*, *Beckomberga* och *Medealand*). År 2016 blev hon invald i Svenska Akademien på stol nr 13. Vid sidan om sitt författarskap har hon en examen i juridik och har dessutom jobbat som översättare och kulturskribent.

I *Litteraturens historia i Sverige* skriver Bernt Olsson att "Stridsberg debuterade med romanen *Happy Sally* (2004) och etablerade sig på mycket kort tid som en av den svenska litteraturens mest framträdande och nydanande författare med den prisbelönade *Drömfakulteten* (2006)"⁶ Hennes romaner klassas här som fiktiva biografier. I *Drömfakulteten* skriver hon om författaren och feministen Valerie

⁴ Svenska Dagbladet 26.3.2010 <https://www.svd.se/skonheten-i-det-sjaskiga>

⁵ Svenska Dagbladet 14.5.2016 <https://www.svd.se/sara-stridsberg-ser-med-andra-ogon>

⁶ Olsson s.525

Solanas och i *Happy Sally* om långdistanssimmerskan Sally Bauer. Ett annat begrepp som passar Stridsbergs författarskap väl är litterär fantasi. I *Darling River* överger hon de verkliga historiska personerna och spinner istället sin roman runt den fiktiva Dolores Haze, flickan som Humbert Humbert trånar efter, utnyttjar och blint älskar i Vladimir Nabokovs klassiker *Lolita* (1955). Även om Stridsberg här utgått från fiktiva karaktärer, har hon ändå låtit inslag från verkligheten sippra in i boken. Nabokov själv påstår i sitt efterord att romanen *Lolita* är inspirerad av ett tidningsurklipp om en apa i Jardin des Plantes som ska lära sig teckna⁷. Apan återfinns även i *Darling River*. Ett annat inslag från verkligheten är just romanens titel. *Darling River* är en fiktiv flod i romanen, men även en högst verklig flod i Australien, som länge lidit av nedsmutsning och torka som en följd av människans handlingar. Att ta sina karaktärer från fiktionen men hämta de viktigaste referenserna till djur och natur från verkligheten är tacksamt med tanke på en ekologiskt inriktad analys av verket. Det är som Olsson skriver: "Så leker Stridsberg med gränsen mellan fakta, fiktion och fantasi".⁸

1.3 Tidigare forskning

Sara Stridsbergs texter är mångbottnade med ett imponerande analysdjup. Hittills har hon främst förekommit i litteraturvetenskapliga texter på uppsatsnivå, vilket torde bero på att författarskapet är relativt nytt. De centrala teman som Stridsbergs texter kretsar kring och som också intresserat forskare är bland annat maktrelationer, moderskap, galenskap, sexualitet och flickans och kvinnans villkor, inte sällan i förhållande till män som förövare. Kvinnokroppens materiella villkor gestaltas ofta genom sexualitet och sjukdom. De flesta analyser konstaterar att Stridsbergs verk laborerar med och ifrågasätter rådande strukturer i frågor kring kön, kropp och sexualitet.

⁷ Det här lär dock vara en lögn som Stridsberg är medveten om. Hon säger själv i en intervju att Nabokov ljuger om den där apan. "Han påstår att han läst historien i en tidningsartikel, men ingen har hittat den artikeln. Det fascinerade mig. Varför ljuger Nabokov? Den lögnen är intressant. Jag ville skriva historien som inte existerade." Svenska Dagbladet 19.3.2010 <https://www.svd.se/varfor-ljuger-nabokov>

⁸ Olsson s.508

Stridsbergs författarskap behandlas i en doktorsavhandling: *Förtvivlade läsningar: litteratur som motstånd och etik* av Elisabeth Hjort 2015, där Hjort analyserar fyra romaner. Förutom Sara Stridsbergs *Drömfakulteten* behandlas *Montecore* av Jonas Hassen Khemiri, *Hevonen Häst* av Annika Korpi och *Personliga pronomener* av Daniel Sjölin. Hjort skriver om läsning som en motståndshandling, om hur litteraturen kan avslöja maktstrukturer i samhället och fungera som samhällskritik. Hennes tes bygger på att textens estetik blir etik.

Darling River har hittills endast behandlats i artiklar och uppsatser. I *Det skönlitterära språket, Tolv texter om stil* skriver Catharina Nyström Höög artikeln "Blicken, buren och den vita snön, Nyckelord som utgångspunkt för en läsning av *Darling River*". För henne är det framförallt blicken som blir det bärande begreppet i förståelsen av romanen och dess maktstrukturer: vems blick ser vad, att huvudpersonerna undviker sina spegelbilder och slutligen flickornas motstånd mot den manliga blick som försöker definiera dem. Textens såväl som innehållets ständiga flyktighet och rörelse lyfts fram.

Darling River har som enskilt verk behandlats i två kandidatuppsatser: Johanna Hillerbrand Rune skriver om skev⁹ femininitet i *Skeva flickexemplar, En queerteoretisk studie om femininitet och sexualitet i Sara Stridsbergs Darling River*, Sally Wahlstedt har i sin tur analyserat *Darling River* som en gurlesk roman i *Smutsiga klänningar, såriga kön och skeva Lolitagestalter, Sara Stridsbergs Darling River som en gurlesk roman*.

Louis Almqvist skriver om *Darling River* i sin magisteruppsats *Doloresvariationer – Queeranalytiska perspektiv på sexuella relationer med stora ålderskillnader inom svensk prosa*, där hon förutom Stridsbergs verk analyserar Stig Larssons *Autisterna*, Kerstin Thorvalls *Jag minns alla mina älskare och hur de brukade ta på mig* och Per-Olov Enquists *Liknelseboken* med avsikt att ur queera perspektiv granska hur sexuella relationer med stor ålderskillnad beskrivs i litteraturen och hur kategorierna kön och ålder i verken kan överskridas eller omförhandlas.

⁹ Skev syftar här undantagsvis på begreppet queer. När ordet förekommer på andra ställen i texten används det i bemärkelsen "förvriden" eller "förvrängd".

Därutöver analyseras romanen i två uppsatser tillsammans med *Happy Sally* och *Drömfakulteten*. Sophie Zettermark skriver i sin kandidatavhandling om heteronormativitet och moderskap i *Intrikata vävar – Heteronormativitet, begär och moderskap i Sara Stridsbergs Happy Sally, Drömfakulteten och Darling River*. I sin magisteruppsats *Att fly sin kropp, En studie i gränsöverskridningar i Sara Stridsbergs prosa* skriver Johanna Lindbo om kroppens materiella villkor genom att analysera kroppsliga gränsöverskridningar i Stridsbergs verk.

Även om inget ännu skrivits explicit om hur Stridsbergs verk förhåller sig till miljön nuddar analyserna i vissa fall vid ämnet, men då snarare som ett konstaterande utan att sedan bygga vidare på det. I sin inledning konstaterar Johanna Lindbo att "*Happy Sally, Drömfakulteten* och *Darling River* problematiserar [...] det kvinnliga subjektets gränsöverskridningar och kropp i relation till dess omvärld".¹⁰ Senare fortsätter hon med att "Dessa [motiv och symboler] kan ses röra sig i landet mellan människa och icke-människa så som mellan kvinna och hav, mellan flicka och djur."¹¹ Trots att hon konstaterar att naturen finns med i romanen väljer hon att inte föra vidare den tematiken i sin analys.

Ännu närmare de ämnen jag rör mig kring kommer Amelie Björck som skriver om djurtematiken i artikeln "Metaforer och Materialisering, om apor hos Vladimir Nabokov och Sara Stridsberg". Hennes artikel behandlar maktstrukturer mellan människor och djur och män och kvinnor, men framförallt samspelet mellan metafor och materia, samt hur de i litterära texter skrivs fram. Artikeln belyser den traditionella parallell som gjorts mellan kvinnor och apor samt mäns sätt att (sexuellt) utnyttja kvinnor. Björck menar att apometaforerna i Nabokovs *Lolita* speglar det djuriska i människor, vilket i Stridsbergs *Darling River* materialiserats till ett verkligt djur. Björck skriver i sin artikel att "införandet av en materiellt grundad artdiskurs i romanen öppnar för en läsning som går utöver det strikt antropocentriska perspektivet"¹² vilket på flera sätt även är min ambition.

¹⁰ Lindbo s.5

¹¹ Lindbo s.6

¹² Björck s. 7

Något som flera av de studier som hittills gjorts om Sara Stridsbergs författarskap har gemensamt är att de ser läsning och litteratur som en plats där motstånd skapas. Johanna Hillerbrand Rune beskriver det som att "[t]exten kan [...] förstås som en plats där alternativa berättelser kan skapas och ta form, kropp – ett utrymme för omförhandling av normativa gränser. I det litterära rummet [...] kan paradoxer förenas, motstånd möjliggöras och tystnader läcka ut och bli hörda".¹³ Samtidigt innebär den sortens perspektiv att läsaren också har ett visst ansvar att kunna granska texten kritiskt och vara öppen för alternativa tolkningsmöjligheter. Motståndet är inte något som nödvändigtvis finns explicit i texten, utan det är upp till läsaren att se potentialen till det, det är först i läsningen som tolkningarna realiseras.

Jag vill i min analys utgå från den här sortens tänkande, men istället för att bara använda det negativt laddade och definitiva begreppet *motstånd* vill jag se texten som en undersökning i hur maktförhållanden tar sig till uttryck och framförallt hur dess olika parter kan ta sig igenom situationen. Texten kan fungera som ett laboratorium där alternativ, snarar än bara motstånd, skapas. Catharina Nyström Höög sammanfattar i min mening på ett lyckat sätt essensen i vad som hittills sagts om *Darling River* när hon beskriver den som "en roman om undergång och motstånd".¹⁴ Men trots att ett antal analyser kunnat bekräfta att hennes verk kan läsas som motståndsstrategier, talar nästan ingen om dem som om de skulle innefatta någon form av hopp. Romanerna må vara mörka, men om det upprepade gånger konstaterats att det finns motstånd i texterna, kan de då inte också erbjuda någon som helst form av hopp? Förutom att söka motståndet och alternativen, vill jag i förlängning till dem också söka hoppet. Min sista fråga blir alltså ifall en ekofeministisk analys av *Darling River* kan erbjuda en mera hoppfull läsning?

1.4 *Darling River*

Darling River fick ett positivt mottagande då den kom ut 2010. Romanen nominerades till Augustpriset och hyllades av recensenterna. Speciellt språkets

¹³ Hillerbrand Rune s. 5

¹⁴ Nyström Höög s. 31

ambivalens mellan vackert och grymt uppmärksammades och uppfattades som en styrka. Teman som recensenter tagit fasta på är den kvinnliga utsattheten, övergreppen och parafraseringen av *Lolita*.

Handlingen inleds med Lo och hennes far som kör längs motorvägar runt staden om nätterna. De kör genom brinnande skogar och ett regn som aldrig vill ta slut, utan något egentligt mål för sina färder. Det framgår tidigt att det finns något ytterst skevt med dessa bilfärder och i relationen mellan far och dotter. Texten är mättad av motsägelsefulla beskrivningar där det vackra och hoppfulla ständigt kontrasteras med mörker och förödelse. I ljuset finns något våldsamt, i det planlösa gror en hotfullhet.

Ekarnas åldrande rötter lyste upp kronorna underifrån. De såg ut som om det brann en eld inuti de enorma trädstammarna. Vägens djur var mörka skuggor som dök upp och försvann hastigt och när vi äntligen for ut i det öppna havsbandet slog en våg av ljus emot oss, våldsamt, bländande. Min far blev lika överraskad varje gång ljuset träffade hans ögon. [...] Jag tänkte att allt han önskade sig var att vi skulle fortsätta längre in i skogens mörker tills allting äntligen upphörde omkring oss; de skrikande fåglarna, träden, tiden, motorvägen, förödelserna.¹⁵

Som då ett kalejdoskop vrids övergår Los berättelse i tre andra historier som tillsammans bildar ett mönster med utsatthet som smärtsamma mittpunkter. Det är inte bara Lo och hennes far som åker runt utan slutdestination: runt dimmiga kuststäder och genom torra ökenmarker rör sig också en mor som lämnat sitt barn. Hon lever ett kringflackande liv, ständigt på flykt från sitt förflutna, eller kanske sig själv. Även Dolores Haze befinner sig i en bil. *Darling River* tar vid där *Lolita* slutar: i att den sjuttonåriga Dolores och hennes man Richard reser mot det snövita och rena Alaska för en bättre framtid. Men de kommer aldrig fram, som Nabokov i sitt fiktiva förord upplyser sina läsare blir slutdestinationen för Dolores istället barnsängsdöden.

¹⁵ Stridsberg 2010, s. 13

Som motsats till allt planlöst resande sitter en apona inlåst i en bur i Jardin des Plantes i Paris. Hon är bortförd från djungeln, också hon frånskild från sin mor. Vetenskapsmannen som hon tillhör ska lära henne teckna. På ett obehagligt och ofta potentiellt våldsamt sätt vill han undersöka det han kallar för "artöverskridanden", i det här fallet gränsen mellan djur och människor. Han knyter rosetter i apans päls, bäddar hennes flicksäng och fantiserar om henne som ömsom sin dotter och ömsom sin älskarinna. Men när hon inte lever upp till hans förväntningar fylls han av hat och förakt och beskriver sitt studieobjekt som "inte mer än ett förstadium till människa, en misslyckad skiss som vilken vetenskapsman som helst skulle vilja förstöra."¹⁶

När kalejdoskopet vrids ytterligare är det inte bara de fyra berättelserna som speglar varandra, utan även de miljöer i vilka de rör sig. Texten förankras stundvis i verkliga platser, som avsnitten i Jardin des Planets i Paris, eller när modern befinner sig "på en sovjetisk strand vid Svarta havet."¹⁷ Men lika ofta tycks landskapen vara fiktiva, eller i alla fall omöjliga att placera på kartan. Dolores och Richard kör upp genom den nordamerikanska kontinenten mot Alaska och passerar "Darling River, Darling Lake, Darling Mountains."¹⁸ Det här är ett exempel på hur omgivningen befinner sig i en rörelse mellan verkligheten och något påhittat. Tydligaste exemplet på det här torde vara just själva titelfloden Darling River, som i verkligheten återfinns i Australien, men i romanen dels verkar flyta genom Nordamerika och dels vara ett påhittat namn som Lo och hennes far givit den smutsiga ån hon tillbringar sina dagar vid. Det här är ännu ett exempel på hur Sara Stridsberg "leker med gränsen mellan fakta, fiktion och fantasi", men också vidare ett sätt att etablera textens förhållningssätt till omgivningen och naturen: den är både faktiskt, förankrad i verkligheten, men också något flytande, obestämt och icke definierat. Naturen gestaltas som något melankoliskt, vackert på gränsen till förstörelse. Det finns en hotfullhet, något närapå apokalyptiskt över den. Längs stränderna ligger döda fåglar, floden Darling River där Lo tillbringar sina dagar med olika "älskare" är mera oljig gyttja än vatten och det

¹⁶ Stridsberg 2010, s.56

¹⁷ Stridsberg 2010, s.157

¹⁸ Stridsberg 2010, s.200

snövita Alaska som Dolores längtar efter är nedsmutsat på kartorna. Men samtidigt kan även något skimrande hoppfullt i beskrivningarna anas: “[v]i körde genom årstiderna, genom hetta och snö och aska och nyutslagen skälvande björkskog. I de sönderbrända partierna växte liljor och lupiner. Kronbladen slog ut med sotiga kanter många år senare.”¹⁹

2. Teori

Som jag i inledningen konstaterat har jag valt att kombinera en ekologiskt inriktad analys med ett feministiskt perspektiv, eftersom jag ser att de kan stöda varandra på ett fruktbart sätt. Ekofeminismen är ett brett fält och att göra en fullständig redogörelse för den är här inte möjligt. Jag har därför valt att sammanfatta de centrala tankarna och redogöra för såna delar som är relevanta för min analys. Jag vill också inledningsvis påpeka att, även om ekofeminismens grund ligger i aktivism, är min strävan inte att se *Darling River* som en roman om miljöaktivism eller naturskydd, utan snarare betrakta de ekologiska teman som finns i romanen på ett mer teoretiskt eller filosofiskt plan.

2.1 Ekofeminism

Kopplingen mellan naturen och kvinnan är uråldrig och bygger på tanken om en omhändertagande Moder Jord,²⁰ det är ur kvinnan och jorden som livet kommer. Att den här ”likheten” inte är det minsta ”naturlig” eller essentiell, utan helt och hållet skapad av en androcentrisk samhällsstruktur är något som däremot inte ses som en lika stor självklarhet. Det västerländska samhället bygger på maktstrukturer där motsatspar så som natur-kultur, kvinna-man, känslsam-känslökall, mörk-vit ställs mot varandra. Avgörande i den här sortens dualistiska tankesätt är att det bygger på hierarkier. Den ena sidan ses som närmare naturen och har konsekvent en svagare ställning i samhällen, medan den sidan som förknippas med kulturen har en mer

¹⁹ Stridsberg 2010, s.11

²⁰ Merchant s.2

dominerande position. Att kvinnor systematiskt likställts med naturen och naturen som avskild människan är en avgörande faktor som legitimerat patriarkatet.²¹

Den första som använde sig av begreppet ekofeminism är Françoise d'Eaubonne i *Le Féminisme ou la Mort* (1974),²² men kopplingen mellan naturen och kvinnors levnadsvillkor har gjorts mycket tidigare än så. Ekofeminismens ursprung ligger i konkret aktivism och var från början inte explicit feministisk. Miljöförstörelser har traditionellt drabbat kvinnor och barn både tidigare och hårdare än män,²³ vilket är orsaken till att kvinnor varit aktiva och spelat en betydelsefull roll inom naturskyddsrelser.²⁴ Kvinnor från olika utgångslägen och med olika målsättningar såg att det fanns ett samband och strukturella likheter i förtryck som hade med kön, etnicitet, klass och miljöfrågor att göra.²⁵ Den kvinnliga aktivismen blev startpunkten för det som skulle utvecklas till de ideologier och teorier som nuförtiden kallas ekofeminism.

Under 1980- och 1990-talen började allt fler texter som kopplade samman kvinnorörelsen med miljöfrågor dyka upp. Tidiga verk som såg sambanden mellan mannens dominans över kvinnan och människans sätt att fritt exploatera naturen är till exempel *Women and Nature* av Susan Griffin (1978), *The Death of Nature* av Carolyn Merchant (1980) och *Reclaim the Earth: Women Speak Out for Life on Earth*, redigerad av Leonie Caldecott and Stephanie Leland (1983). Parallellt med att mera teoretiserande synsätt om sambanden mellan förtryck av kvinnor och utnyttjande av naturen uppstod, fortsatte och fortsätter aktivismen spela en avgörande roll i ekofeministisk teori. Dagens ekofeministiska tankar bygger alltså på en växelverkan mellan teori och praktik.

²¹ Gaard s.5, Mies & Shiva s.5

²² Mies & Shiva s. 13

²³ Gaard s. 5

²⁴ Mies s.3–4, Merchant s.xv

²⁵ Mies & Shiva s.15

2.2 Ekofeminismen nu

Från 1990-talet framåt har begreppet ekofeminism vuxit i popularitet och samtidigt expanderat och utvecklats åt väldigt olika håll. Ekofeminismen innefattar en mängd olika delområden inom såväl naturvetenskaper, samhällsvetenskaper och humaniora och utnyttjar mångfalden genom att kombinera teorier från de olika områdena. Den tidiga ekofeminismen handlade om att lyfta fram en så kallad kvinnlig omsorg för naturen. Därifrån har ekofeminismen allt mer gått över till intersektionella analyser som tar i beaktande förtryckande strukturer som sträcker sig längre än endast till frågor om kvinnan och naturen. Trots namnet innefattar teorierna förutom ekologi och feminism även frågor om bland annat klass och etnicitet.²⁶ Ekofeminismen är ett tvärvetenskapligt fält som skiljer på andlig och politisk ekofeminism,²⁷ innefattar kritik mot kapitalism och dess strävan efter tillväxt, drar samband mellan våldtäktskultur, djurens rättigheter och vegetarianism,²⁸ gränsar till teorier om bland annat materiell feminism²⁹ och posthumanism. Termen har på sätt och vis expanderat ut ur sina egna gränser.

Det som skiljer ekofeminismen från andra teorier som strävar efter jämlikare samhällen är att fokus uttryckligen ligger på att inte upphöja en kategori över en annan. Inom feminismen prioriteras människan fortfarande framom naturen och ses som avskild från den och inom ekokritik ligger fokus på naturen medan förtryck av till exempel kvinnor förbises. Både feminism och ekologi bygger i grunden på dualismer som skapar annanskap som leder till hierarkier och förtryck. Hierarkiska teorier leder lätt till hierarkier i praktiken.³⁰ Istället vinner teorierna på att sambanden mellan förtrycken synliggörs och att teorierna för att motverka det kombineras, vilket ekofeminismen strävar efter att göra.

²⁶ Gaard s.1

²⁷ Mies & Shiva s.17-18

²⁸ Se bland annat Adams, Carol J *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*, New York: Continuum, 2000

²⁹ se t ex. Alaimo, Stacy och Hekman, Susan (red) *Material Feminisms*, Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2008

³⁰ Gaard s.80

Den samtida diskussionen kring ekologi har rört sig vidare från en strikt indelning i motsatsparen natur och kultur och snarare velat skingra och problematiserat själva begreppen. I *Ecology Without Nature* argumenterar Timothy Morton att själva kategorierna natur och kultur inte går att upprätthålla som frånskilda varandra, eftersom de på ett grundläggande vis är hopflätade.

I have avoided the habitual discussions of anthropocentrism and anthropomorphism that preoccupy much ecological writing. These terms are not irrelevant. But they beg the question of what precisely counts as human, what counts as nature. Instead of pushing around preformed pieces of thought, I have chosen to hesitate at a more basic level, to lodge my criticism in the fissures between such categories.³¹

På liknande sätt har tredje vågens feminism genom intersektionella verktyg rört sig bort från en strikt indelning mellan man och kvinna och strävat efter ett mera inkluderande perspektiv genom att bredda köns kategorier. Teorierna är alltså redan på väg att dekonstruera de kategorier som här diskuteras. Men i praktiken lever de emellertid ändå kvar och de ojämna maktstrukturer de lett till fortlever likaså, och därför måste de fortsättningsvis diskuteras och problematiseras.

2.3 Problem och kritik

Den främsta och kanske största kritik som ekofeminismen stött på är missförståndet att den förespråkar en inneboende koppling mellan kvinnor och naturen. Under ekofeminismens tidiga år fanns en särartsfeministisk tanke som hyllade kvinnans närhet till naturen och dyrkade gudinnor.³² Den här tankemodellen stötte snabbt på kritik:

These celebrations of the connection between women and the nature contain an inherent contradiction. If women overtly identify with nature and both are devalued in modern Western culture, don't such efforts

³¹ Morton s.7

³² Merchant, s.xv–xvi

work against women's prospects for their own liberation? [...] Are not women admitting that by virtue of their own reproductive biology that they are in fact closer to nature than men and that indeed their role is that of caretaker? Such actions seem to cement existing forms of oppression against women and nature, rather than liberating either.³³

Ändå har stämpeln hängt kvar och debatter där kvinnan likställs med naturen är ofta ett tabubelagt ämne. Feminister har fått arbeta hårt för att lösgöra kvinnan från kopplingen med naturen.³⁴ Det är dock viktigt att inse att den koppling som här syftas på inte är essentiell eller inneboende, utan strukturell. Enligt ekofeministisk logik är essentialismen snarare motstridig, om inte rent av omöjlig: "Concepts of nature and women are historical and social constructions. There is no unchanging "essential" characteristic of sex, gender, or nature".³⁵ Alla kategorier (till exempel kvinna, man, natur, kultur) formas och omformuleras ständigt av och i samhället. Att ignorera sambandet mellan kvinnor och natur är att osynliggöra en hel räckta av problematiska maktkonstruktioner, istället för att genom att synliggöra dem även kunna motverka dem.

En annan fallgröp som ekofeminismens motståndare ofta pekat ut är meningsskiljaktigheter inom fältet. Ekofeminismen har vuxit fram ur konkret aktivism och en mängd olika fält så som miljörörelsen, arbetarrörelsen, fredsrörelsen, feminism, djurrättsaktivism, anti-kärnkraftsrörelser med mera.³⁶ Det här har resulterat i att både ekofeminismens ideologiska bakgrund och praktik kan te sig väldigt brokig och leda till motsägelsefulla teorier och ett intryck av kaos som rubbar ekofeminismens trovärdighet.³⁷ I försök att motsätta sig dualistiska tankemönster som baserar sig på ojämna maktförhållanden och en patriarkal världsbild, och eftersom hela fältet vuxit fram genom en gemensam insikt som överbryggat skillnaderna, välkomnas dock, kanske till och med krävs, det brokiga och motstridiga.

³³ Merchant, s. xvi

³⁴ Alaimo & Hekman s.4

³⁵ Merchant, s.xvi

³⁶ Gaard s. 1

³⁷ Gaard s. 6

Istället för att skilja mellan olika kategorier är den centrala tanken att se hur vi alla ingår i samma system. Eller som Maria Mies och Vandana Shiva uttrycker det: "We are part of nature, not her masters and owners".³⁸

2.4 Antropocentrism och kritik mot den

Ett fält som är nära kopplat till ekologiska och ekofeministiska teorier är djurens rättigheter och i förlängning på det en kritik över en antropocentrisk världsbild. På samma sätt som män och kvinnor är vitt åtskilda kategorier som står i ett ojämnt förhållande till varandra finns i den västerländska kulturen en fundamental distinktion mellan kategorin djur och kategorin människa och de här kategorierna är i ett hierarkiskt förhållande till varandra på så sätt att människa alltid är mera värd och eftersträvansvärd än djur.³⁹ Det är den här sortens attityd och förståelse av verkligheten, med människan i centrum, som avses med en antropocentrisk världsbild. Antropocentrismens sätt att bygga på dualismer mellan människor och icke-mänskliga djur och dela in dem i hierarkiska kategorier och motsatspar går direkt att jämföra med en androcentrisk världsbild som utgår från mannens perspektiv och upplevelser, på bekostnad av anda kön. Kritik mot antropocentrismen är således relevant också i ekofeministiska sammanhang.

Den antropocentriska världsbilden är så djupt rotad i den västerländska kulturen att det är svårt att se alternativ till den. Samtidigt har intresset för och forskningen kring icke-mänsklig kunskap i humanistiska vetenskaper ökat i popularitet de senaste årtiondena. Utgångspunkten att all form av kunskap mäts genom människans upplevelse av den, har ifrågasatts och alternativ till det här har utforskats. Forskare som på olika sätt bidragit till forskning inom de här frågorna till exempel Gilles Deleuze och Felix Guattari⁴⁰, Bruno Latour⁴¹, Donna Haraway⁴², Karen Barad⁴³. I

³⁸ Mies, Shiva, xx

³⁹ Lönngrén s. 2–3

⁴⁰ Se till exempel Gilles Deleuze och Félix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* [1972], transl. Robert Hurley, Mark Seem och Helen R. Lane (London: Pequin Books, 2009); *Kafka's A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia* [1980], transl. Brian Massumi (London, New York: Continuum, 2004)

nordiska sammanhang har till exempel Mette Bryld och Nina Lykke⁴⁴, Karoliina Lummaa⁴⁵ och Ann-Sofie Lönngren⁴⁶ arbetat med frågor som berör den här tematiken.

En gemensam insikt inom fältet är att relationer mellan människor och djur bygger på maktförhållanden och hierarkier som sträcker sig längre än till bara artskillnader, inte minst till frågor angående etnicitet, genus, sexualitet och klass.⁴⁷ Att granska den antropocentriska attityden kan alltså synliggöra något avgörande i maktordningen såväl mellan arterna som människor emellan. Därutöver är det väsentligt att inse att den antropocentriskt vinklade världsbilden gör oss blinda för den potentiella kunskap som ligger utanför den antropocentriska ramen.⁴⁸ Att utforska vilka möjligheterna ett mer än antropocentriskt perspektiv kunde innebära är en av de frågor som forskare inom de här teoribildningarna arbetar med.

2.5 Djur i litteratur

Ett exempel på hur den antropocentriska världsbilden ger sig till känna är hur djur i litteratur traditionellt analyserats, nämligen som en avspegling eller symbol för det

⁴¹ Se till exempel Bruno Latour, *We Have Never Been Modern* [1991], trans. Catherine Porter, Cambridge: Harvard University Press, 1993

⁴² Se till exempel Donna Haraway *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books, 1991

⁴³ Se till exempel *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Durham, London: Duke University Press, 2007 eller "Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter" [2003], i *Material Feminisms*, red. Stacy Alaimo och Susan Hekman. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2008

⁴⁴ Se till exempel Mette Bryld och Nina Lykke *Cosmodolphins. Feminist Cultural Studies of Technology, Animals, and the Sacred*, London, New York: Zed Books

⁴⁵ Se Karoliina Lummaa, *Poliittinen siivekäs: lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2010

⁴⁶ Se till exempel Ann-Sofi Lönngren, *Following the Animal Power, Agency, and Human–Animal Transformations in Modern, Northern–European Literature*, Cambridge Scholars Publishing, 2015

⁴⁷ Lönngren s.169

⁴⁸ Lönngren s.2

mänskliga. Forskare som Susan McHugh,⁴⁹ Phil Armstrong,⁵⁰ John Berger⁵¹ konstaterar alla att djuren som djur i princip inte figurerar i litterära texter. De djur som förekommer i litteraturen är snarare där som förlängningar på det mänskliga, vilket i sin tur innebär att de faktiska djuren och den potentiella kunskap de kunde ha och de alternativ mot den antropocentriska maktordningen de kunde innebära, går förlorad.⁵²

Samtidigt är det inte bara inom akademiska texter som antropocentrismen ifrågasatts. Skönlitteraturen kan vara ett ställe där den antropocentriska världsbilden kunnat ifrågasättas, där spänningen och motståndet mot den utforskats.⁵³ Med rätt analysmetod och teoribakgrund kan läsaren i mötet mellan människor och djur i litteraturen komma åt det som Michel Foucaults kallat *subjugated knowleges*, det vill säga kunskap som annars är förbisedd och som ses som hierarkiskt lägre värd, utanför normen för vad som anses vara "rätt" eller relevant. På så sätt kan vi se värdet av och potentialen i kunskap som ligger utanför det antropocentriska.⁵⁴

Att verkliga djur, med eget agentskap, existerar i världen är ett faktum. Men att i litteraturen, i text i grunden skriven av människor till människor, söka faktiska djur (*actual literary animals*) eller ens relevansen av dem, kan vara svårare. Som människor kan vi aldrig helt komma ifrån ett antropocentriskt perspektiv och därmed kan vi aldrig veta exakt hur djuren upplever existensen. Vi måste acceptera att vi antagligen aldrig kan skriva helt sanningsenligt om det. Men att på grund av det helt exkludera möjligheten för djur att finnas i texter som annat än speglingar av mänskligheten är inte bara begränsande för litteraturen, utan reproducerar dessutom

⁴⁹ Se till exempel McHugh Susan, *Animal Stories. Narrating Across Species Lines*, Minneapolis, Minneapolis Press, 2011

⁵⁰ Se till exempel Armstrong, Phil, *What Animals Mean in the Fiction of Modernity*, London, New York, Routledge, 2008

⁵¹ se till exempel Berger, John, *About Looking* [1980]. London, Bloomsbury, 2009

⁵² Lönngren s.15–16

⁵³ Lönngren s.4–9

⁵⁴ Se Foucault, Michel "Society Must be Defended" i *Lectures at the Collège de France, 1975–1976* [1997] övers. David Macy, red. Mauro Bertani och Alessandro Fontana. New York: Picador, 2003

en antropocentrisk världsbild nära kopplad till androcentrism och andra former av förtryck.

Samma princip gäller inte bara djur utan även resten av den levande naturen. Det är svårt att skriva om naturen utan att beskriva den med mänskliga begrepp. Vi skriver med ett mänskligt språk, det kan vi inte komma ifrån det. Men att utgå från att (litterära)verk inte kan återge annat än det som dess skapar kan och vet skulle drastiskt begränsa litteraturen, eller för den delen allt mänskligt skapande. Att verk har mera djup och tolkningsmöjligheter än dess skapare medvetet planterat där är en grundläggande förutsättning för litteraturen och analyser av den, och därför måste också skönlitteraturen kunna vara ett ställe som erbjuder alternativ till den människocentrerade världsbilden.

3. Metod

Att söka och granska mer-än-antropocentriska dimensioner i texter, som på de sätt vi begriper text alltid är skrivna av människor, är nödvändigtvis en utmaning. Jag vill i den här texten sträva efter att komma ifrån de andro- och antropocentriska perspektiven genom att granska textens olika lager och framförallt skärningspunkterna mellan dem. Jag vill utforska vilka lager texten innefattar och vilka maktstrukturer den avslöjar, både i avseende till könen men också till kategorier utanför den, så som till exempel naturen och djuren.

3.1 Ytläsning

I sin bok *Following the Animal* analyserar Ann-Sofie Lönngren möten och förvandlingar mellan djur och människor och de spänningar och maktförhållanden i vilka de rör sig. För att i sin analys kunna se förbi de antropocentriska perspektiven i texterna, och istället komma åt de faktiska djuren, har hon utvecklat metoden *following the animal* som jag i viss omformning använder i min analys. I grunden för Lönngrens metod står dogmen att den litterära texten består av olika lager: ytan och den underliggande "riktiga betydelsen" av texten, den som blir synlig först när vi tolkat texten(s yta). Ytan av texten är alltså hierarkiskt lägre än textens "riktiga

betydelse” som finns gömd där under. Den här tolkningsprocessen ligger till grund för hela den hermeneutiska traditionen. Men Lönnngren påpekar att ifall litterära verks egentliga betydelse inte är själva texten utan det den representerar och ifall detta kombineras med resonemanget att djur i litteratur bara representerar delar av något mänskligt, blir djuren som egna självständiga varelser genom den här sortens tolkningsprocess aldrig synliga.⁵⁵

Lönnngren vänder i sin metod på felslutet att textens verkliga betydelse måste dechiffreras fram och föreslår istället att det är just på ytan av texten som mer än antropocentrisk kunskap skapas och där relationen mellan litterära djur och människor tydligast kan betraktas. Istället för att tänka sig textens lager som hierarkiska ses de som två olika sorters sätt att komma åt betydelsen av texten. Genom att läsa ytan av texten kan vi ignorera de antropocentriska tolkningsdimensionerna och istället fokusera på djuret som ett faktiskt djur.⁵⁶ Samma princip gäller inte bara djuren utan alla former av levande varelser och växter som befinner sig utanför ramen för mänskliga. Lönnngrens metod bygger framförallt på teorier kring ytläsning (*surface readings*) som utvecklats av Stephen Best och Sharon Marcus.⁵⁷

Att all relevant och ”riktig” information om världen är den som bygger på språkliga representationer och dess underliggande betydelser har ifrågasatts inom flera teoribildningar. I inledningen till *Material Feminisms* skriver Stacy Alaimo och Susan Hekman att mycket av den samtida feministiska teorin tagit avstånd från materialitet och istället lagt fokus på hur språk skapar sociala konstruktioner. Alaimo och Hekman vill påminna och påpeka att även om språk formulerar mycket av vår förståelse av världen kan vi inte anta att det är det enda sättet för oss att förstå vår omgivning utan poängterar hur materiella aspekter finns som ett underlag för vår existens och därför på allvar måste tas i beaktande.

⁵⁵ Lönnngren s.24

⁵⁶ Lönnngren s. 26

⁵⁷ Se Best, Stephen och Marcus, Sharon, ”Surface Readings” *Representations*, 108 (2009:1) 1–21

Women have bodies; these bodies have pain as well as pleasure. They also have diseases that are subject to medical interventions that may or may not cure those bodies. We need a way to talk about these bodies and the materiality they inhabit. Focusing exclusively on representations, ideology, and discourse excludes lived experience, corporeal practice, and biological substance from consideration.⁵⁸

Materiell feminism vill inte förneka språkets betydelse men poängterar att världen inte bara utgörs av språk och uppmuntrar oss därför att också se relevansen och möjligheterna i att betrakta materia som sådan. Det gäller såväl (kvinno)kroppen som naturen. I det avseende är materiell feminism också nära kopplat till ekofeminism:

Environmental feminists have long insisted that feminism needs to take the materiality of the more-than-human world seriously. [...] Rather than perpetuate the nature/culture dualism, which imagines nature to be the inert ground for the exploits of Man, we must reconceptualize nature itself. Nature can no longer be imagined as a pliable resource for industrial production or social construction. Nature is agentic— it acts, and those actions have consequences for both the human and nonhuman world.⁵⁹

Det är den här förståelsen av och attityden mot naturen jag vill komma åt. Samtidigt är det viktigt att i dekonstruktionen av vissa kategorier vara försiktig med att inte skapa nya gränser. Även om ytan kan vara ett avgörande sätt att nå mer-än antropocentrisk kunskap poängterar Lönngren att gränsen mellan textens yta och dess underliggande betydelser aldrig är stabil eller entydig utan något som ständigt omformas, och därför måste också vårt sätt att närma oss texten vara en pågående process.

Det viktigt att komma ihåg att litteraturen också är symbolisk, ifrågasättandet av

⁵⁸ Alaimo & Hekman s. 4

⁵⁹ Alaimo & Hekman s.4–5

rådande maktstrukturer kan även finnas i metaforer, i vad saker representerar. Det är inte meningen att ignorera underliggande betydelser, utan snarare kunna analysera dem parallellt med den information som finns på ytan. I beskrivningar av naturen måste vi kunna tillåta en viss mängd liknelser och personifikationer, eftersom det är det enda människan har att utgå från, det betyder inte att vi ska se alla beskrivningar på natur eller djur som representationer eller förlängningar på människan, utan bara att det här är det enda sättet för människan att överhuvudtaget skriva om dem. Liksom i alla situationer där språket ska försöka uttrycka något utanför dess egna gränser krävs en stilprecision för att nå ut från ordens egentliga innebörd. Sara Stridsbergs språk är mättat av metaforer och symboler, språket laddat till sin spets, för att försöka nå något utanför sig själv, underminera sig själv. Det avgörande är alltså att se att naturen kan vara metaforisk utan att metaforerna enbart syftar på människan.

3.2 Skelande berättarperspektiv

I metoden *following the animal* är utgångspunkten att naturen och djuren inte själva kan berätta, och därför är det viktigt att inte ge människan ett överlägset tolkningsföreträde utan med nyfikenhet och öppna ögon kunna granska det som finns vid sidan om det antropocentriska. Men i fallet med flickorna, som liksom naturen befinner sig i en ofta förbisedd offerroll, är situationen en annan, de kan berätta själva. Till skillnad från naturen som bara kan granskas genom dess agerande, kan flickorna också kommunicera med ord och tankar som i högsta grad är mångtydiga, präglade av androcentrismen och samtidigt motstridiga i förhållande till den. Därför vill jag i metoden inkludera och ta i beaktande hur berättarperspektivet arbetar och vilka strukturer den kan avslöja.

I Stridsbergs texter är berättande fullt av inbördes motstridigheter där olika röster hörs om vartannat. Amelie Björck beskriver det som att berättandet har "ett skelande drag".⁶⁰ Det finns en ständig rörelse i vems röst berättaren använder sig av, och i det mellanrummet kan en motstridighet urskiljas. Jämsides med att granska ytan vill jag

⁶⁰ Björck s.12

därför syna de skärningarna som den uppbrutna och kluvna stilen och berättarperspektivet avslöjar.

Det kan verka motsägelsefullt att både påpeka vikten i att läsa ytan och läsa mellan raderna. Metoden är inte hundra procent konsekvent, den måste ständigt anpassas efter situationen. Men jag upplever inte att de här två perspektiven måste utesluta varandra, tvärtom är det viktigt att förstå att betydelseerna i språkliga gestaltningar finns på olika nivåer av texten, och för analysen är det viktigt att kunna ta dem alla i beaktande.

4. *Analys*

Jag har delat in analysen i fem kapitel. I det första kapitlet, "Naturen som motiv" visar jag på vilka sätt naturen överhuvudtaget är närvarande i romanen, hur den beskrivs och vad en mer än antropocentrisk analys av naturen kan medföra för perspektiv. I det andra analyskapitlet, "Naturbarn" granskar jag hur flickorna i romanen gestaltas och hur deras förhållande till naturen och männen beskrivs samt den friktion som finns i de här mötena. I det tredje analyskapitlet, "Moderssträngen" ligger fokuset på hur moderskapet i romanen skildras och problematiseras, samt ifall det kan läsas som ett motstånd. Det fjärde analyskapitlet, "Darlingmannen" handlar om hur förtrycket mellan könen tar sig till uttryck och legitimeras, men också vidare hur de strukturerna inte vidhåller sig vid könskategorierna. I det femte och sista analyskapitlet "Jardin des Plantes" granskar jag de skeva maktförhållandena mellan människa och djur genom en analys om apan Esters förhållande till vetenskapsmannen som ska lära henne teckna. Jag visar hur de här kategorierna inte går att skilja från könskategorier, men också vilka mer-än-antropocentriska alternativ en analys av deras förhållande kan synliggöra.

Jag vill också inledningsvis påpeka att jag i de första fyra delarna inkluderar djur i begreppet natur, eftersom kategorierna "natur" och "djur" ofta ingår i varandra i egenskap av kategorier "utanför det mänskliga". Jag är medveten om att det är en grov förenkling, men det är här smidigare att inte skilja dem åt. På samma sätt kan det vara tveksamt att överhuvudtaget använda begreppet "djur" som något motsatt

och avskilt människan, men för enkelhetens skull gör jag här det. Djuren och de frågor som uttryckligen berör dem tas dock närmare upp i det sista analyskapitlet, där de specifika maktförhållanden som berör djur-människor behandlas.

4.1 Naturen som motiv

Eftersom inget tidigare skrivits om miljöbeskrivningarna i *Darling River* inleder jag analysen med att visa på vilket sätt naturen överhuvudtaget är närvarande i texten och hur den förhåller sig till sin omvärld. Med det sagt avhåller jag mig i det här kapitlet från att diskutera hur naturen förhåller sig till kvinnorna och männen specifikt, eftersom det tas upp i senare kapitel. Som jag nämnde i inledningen vill jag utforska vilka teman och motiv en ekologiskt inriktad analys kan bidra med, samt betrakta naturens potentiella sätt att göra motstånd eller visa på alternativ till rådande förhållanden, framförallt vad kommer till andro- och antropocentriska tendenser och maktstrukturer.

I fråga om hänvisningar till naturen är Stridsberg trogen sin stil och öser på fiktionen med plock från igenkänningsbara referenser ur såväl litteraturen som verkligheten. Liksom i namnet, lånat av den australiska floden Darling River som lider av miljöförstörelse, finns anspelningar till verkligheten i själva texten:

En mor befinner sig i närheten av det förstörda området. [...] Kartorna visar att smittat regn fallit över delar av Nordeuropa. [...]. Landskapet ser inte sjukt ut, men det hörs aldrig några fåglar här. Det är vad folk säger i barerna. Själv hade hon aldrig lagt märke till det. Långt senare läser hon att blommorna slår ut igen i den förbjudna zonen efter tre blomlösa vårar.⁶¹

Det förstörda området klingar olycksbådande lika med kärnkraftsverksolyckan i Tjernobyl 1986 och avsaknaden av fågelsång kan dessutom referera till Rachel Carsons kända klassiker *Tyst vår* från 1962. I båda fallen hänvisas till en slags

⁶¹ Stridsberg 2010, s. 45

milstolpar i allmänhetens insikt av i vilken utsträckning människans inverkan på naturen riskerar att förstöra omgivningen och såväl människornas som djurens levnadsvillkor. Att på det här sättet i texten anspela på faktiska miljökatastrofer befäster naturen och dess sårbarhet som teman i romanen, men även om referenserna till verkligheten är talande, är det inte en förutsättning att uppfatta dem för att kunna se vikten av klimatematiken i romanen. Gång på gång beskrivs miljön och omgivningen i *Darling River*, och i formuleringarna upprepas den melankoliska undergångsstämningen:

Ovanför mig svävade trädens stora skära blommor som i en ond dröm. Insekter krälade inuti kronans kalla rosa insida, ett åskmoln seglade förbi. Kronbladen skulle så småningom falla ner i flodens mörker och flyta bort som allting annat: de ruttnande eukalyptusblommorna, fågelskeletten, de döda glänsande sländorna.⁶²

Ord som "skär", "rosa", "kronblad", "eukalyptusblommor" kontrasteras med "ond dröm", krälade insekter, åskmoln, ruttnande skelett och död. Det vackra monteras ständigt ner till något ont, illavarslande och obehagligt. Parallellt med skönheten finns det avgrundsdjupa mörkret, undergången. Texten demonstrerar hur verkligheten inte är uppbyggd av strikta gränser som vi kan se svart på vitt, utan hur kategorierna ständigt flyter in i varandra. Språkets motsägelsefullhet kan vara ett sätt att trots all misär också ge utrymme åt annat: att skriva att "det finns ingenting så vackert som en skogsbrand eller en åker som brinner. I det ödsliga svarta landskapet efteråt finns ingenting kvar att minnas"⁶³ är ett sätt att ifrågasätta givna uppfattningar om såväl skogsbränder som konceptet skönhet. Den här destabiliserande egenskapen är utmärkande för såväl *Darling River* som Stridsbergs författarskap i sin helhet, och dess variationer är även något jag ständigt kommer återvända till i min analys.

Att analysera naturen med strävan efter att undvika antropocentriska fällor innebär en liknande problematik som diskuterades i kapitlet 2.5 Djur i litteratur. Eftersom

⁶² Stridsberg 2010, s.271

⁶³ Stridsberg 2010, s.170

naturen inte kan fokaliseras ges den aldrig möjlighet att själv återge sitt perspektiv, istället är berättarens ord det enda läsaren har att tillgå, och då måste det som skrivs om naturen tas med större bokstavlighet, ytläsas. I *Darling River* är det lätt att se naturen och djuren som symboler för resten av berättelsen, som att de bidrar med en tragisk stämning som blir en passande kuliss för kvinnornas utsatthet och lidande. I följande citat är det inte svårt att se naturen som symbolisk:

Efteråt, när någon har korsat öknen, är landskapet upprört, förstört, och mera ensamt än tidigare. Och himlen går så lågt att vissa moln, orutinerade oskuldsfulla moln, skadas av pinjetrådets grenar och driver vidare defekta, dömda till ett liv som halvmoln som aldrig riktigt förmår lämna den här platsen.⁶⁴

Att "landskapet är upprört, förstört och mera ensamt än tidigare" "efter att någon korsat öknen" antyder någon form av övergrepp. "De orutinerade och oskuldsfulla" molnen som "driver vidare defekta, dömda till ett liv som halvmoln", blir symboler för offer. Men vad händer ifall texten tas bokstavigare? Om det inte bara är frågan om symboler? Om det inte handlar om ett övergrepp utfört av en människa mot en annan, utan ett övergrepp utfört av människan mot naturen: att någon helt enkelt "har korsat öknen" och förstört landskapet: bildäcken har rivit upp jorden, kanske kört över de växter och djur som levt där, lämnat kvar landskapet mera ensamt än tidigare. Naturen kan, och kanske bör, här ses som ett offer, men offerrollen medför även något annat: en självständighet. Omgivningen är inte längre i första hand en symbol för något utanför sig själv. Citaten befäster det här ytterligare genom att visa att naturen här ges en aktiv roll: blommorna svävar, insekterna krälar, moln seglar förbi, driver vidare, landskapet är upprört.

Traditionellt tillskrivs naturen och omgivningen alltså en passiv egenskap av kuliss, en symbol för de mänskliga karaktärernas ageranden och känslor. Men utgångspunkten för min analys är att naturen har ett egenvärde och ett agentskap frånskilt från människan. Den finns nödvändigtvis inte där bara som en kuliss utan

⁶⁴ Stridsberg 2010, s.69

kan kanske snarare ses som en egen karaktär, också den utsatt, och som liksom Lo återfinns i olika uppsättningar i alla de berättelser som romanen utgörs av.

Såsom överallt i Stridsbergs språk bygger också skildringen av naturen i stor grad på kontraster som ofta innebär inbördes motstridigheter:

Skogsbränderna upphörde inte då sommarregnen kom. Det kunde regna i dagar och ändå fortsatte elden att förstöra allting omkring sig. Märkliga blåa fåglar dök upp från ingenstans och försvann, efteråt kunde de lika gärna ha tillhört en dröm. Och humlorna, fladdermössen, de brinnande löven som föll ner över landsvägens vita sten framför oss. Och längre bort mot den döda skogen öppnade sig landskapet som en öken, ett överkligt frätande ljus vilade över allting där. Marken lyste vit av aska och saltrester eftersom vatten från oceanen sköljde genom skogen under vintrarna och förstörde allting som skulle ha kunnat leva där. Trädens benvita skelett sträckte sig mot himlen som åldrade händer.⁶⁵

Liksom i de tidigare citaten är texten samtidigt olycksbådande, obehaglig och vacker. Det oförenliga är avgörande: att elden och regnet existerar parallellt, att fåglar och djur dyker upp och försvinner utan att läsaren vet varifrån eller vart, utan att förstå hur det är möjligt. I formuleringarna personifieras naturen via mänskliga formuleringar, eftersom det skrivna språket i det här fallet inte tillåter några andra sorters uttryckssätt eller framställningar. Det avgörande är inte att naturen beskrivs genom mänskliga begrepp, för liksom metodkapitlet diskuterar finns det inte för människan i litteraturen andra sätt att närma sig saker på än genom språket. Det avgörande är istället att naturen beskrivs, och det faller på läsarens ansvar att välja hur beskrivningarna ska tolkas.

Bilder som upprepas handlar om brinnande skogar, döda djur och fåglar, åskmoln, sönderbrända landskap, oljiga flodstränder. Vid en första anblick verkar naturen vara vid totalt upplösningstillstånd, den apokalyptiska stämningen är påtaglig. Men när texten granskas ytterligare märker en att det mörka hela tiden speglas i något ljust.

⁶⁵ Stridsberg 2010, s. 24–25

”Solen är på väg bort. Vi kör genom den döda skogen, genom aska och brända stenar. Utanför övergår himlen i en grå botten med skära strimmor som den ömtåliga insidan på ett snäckskal.”⁶⁶ Den dunkla hopplösheten skiftar tillslut över i skört rosa, i något mjukt och ömtåligt. Det finns nämligen en annan sida av naturen som också ständigt återkommer: nyutslagen björkskog, kronblad, ett oändligt och nästan bländande ljus, långa mjuka sandstränder, magnoliablommor som flyter på vattenytan, knoppar som slår ut i blom gång efter gång.

Om naturbeskrivningarna tas bokstavligen blir det närmast omöjligt att försöka sammanfatta dem på ett för människan begripligt sätt. Ifall en som läsare vill komma åt mer-än antropocentriska dimensioner kan just det mångtydiga ses som en särskild angelägenhet. Naturen verkar existera med en helt annan logik än människan, tillhöra andra kategorier: ”Svanarna är tillbaka. Magnifikt glider de över den svarta oljiga ytan som om de inte hade någonting med den här smutsiga strandremsan och dess besökare att göra”.⁶⁷ ”Björkarna står stilla ovanför deras huvuden. Flimrande och liksom överkligt gröna, klorofyllstinna och perfekt tecknade skisser mot den vita himlen. Okoncentrerade, likgiltiga betraktare.”⁶⁸

Naturens närvaro är alltså ett faktum, samtidigt som den inte har ”någonting med den här smutsiga strandremsan och dess besökare att göra” den är också ogripbar, en ”likgiltig betraktare” av människan. Naturens passiva existens i förhållande till människan kan kanske inte ses som ett aktivt motstånd, men det betyder inte att naturen inte skulle ha ett agentskap, bara att agentskapet finns utanför det antropocentriska. Naturen kan finnas i *Darling River* som sig själv, varken som en symbol för något kvinnlig eller manlig, inte som en förlängning av människan, utan som något eget.

Snarare än att naturen här skulle erbjuda motstånd kan den kanske betraktas som ett alternativ, en glipa ljus. Istället för att på paranoida vis söka förklaringsmodeller som

⁶⁶ Stridsberg 2010, s.190

⁶⁷ Stridsberg 2010, s.171

⁶⁸ Stridsberg 2010, s.113

går ihop med en mänsklig logik blir motsägelsefullheten istället något att acceptera. Jag vill se läsarens (människans) oförmåga att förstå allt, som en bekräftelse på att det finns andra världar än den andro- och antropocentriska. Genom att granska naturen som sådan blottas dess roll som offer för mänskligheten, men också dess onåbarhet, att den i slutändan inte låter sig kuvas, definieras eller förklaras av människan. Det märker även modern när hon under sina flygturer betraktar världen uppifrån:

Hon önskar att hon kunde beskriva molen efter dessa turer. Under en tid försöker hon nedteckna sina observationer efter att hon har landat, men beskrivningarna förblir vaga och obegripliga [...] Himlen är bortom språk och minne. Molnen är inte möjliga att kartlägga.⁶⁹

4.2 Naturbarn

I det föregående kapitlet visade jag hur naturen beskrivs och kan läsas i *Darling River*. Jag konstaterade att naturen kan och kanske också ska ses som ett offer, men att den samtidigt kan stå som något självständigt och därmed erbjuda andra alternativ. I det här kapitlet är fokuset hur kvinnorna och deras kroppar skrivs fram, samt hur detta förhåller sig till bilden av naturen. Den ekofeministiska tesen utgår från att naturen och kvinnan befinner sig i ett gemensamt underläge gentemot människan och mannen, och jag vill i det här kapitlet utforska ifall den här benägenheten återfinns i *Darling River*, samt ifall en ekofeministiskt inriktad analys kan erbjuda någon form av motstånd eller alternativ mot de rådande förhållandena.

Samtidigt som jag i det första analyskapitlet konstaterade att det är viktigt att kunna se naturen som något självständigt vill jag nu peka på hur Stridsberg ständigt låter beskrivningarna av naturen flyta ihop med fickorna i *Darling River*. Ofta sker det genom att helt enkelt bygga liknelser mellan dem och naturen, som till exempel när Dolores gråter och då "påminner om ett skadat djur, en hona på flykt undan ett rovdjur"⁷⁰ eller Lo när hon berättar hur hon ligger i vattnet "med underkroppen i

⁶⁹ Stridsberg 2010, s.127

⁷⁰ Stridsberg 2010, s. 203

flodens gyttja och klänningen uppdragen upp till bröstkorgen. Ovanifrån måste jag ha liknat en utslagen blomma.”⁷¹ Liknelserna sker även genom uppräknings och hopningar, så som när ”skogsbränderna, våldtäkterna på prostituerade, barnamorden, överfallen”⁷² alla läggs i samma kategori, eller bara genom det faktum att Lo inte bara är ett smeknamn på Dolores eller förkortning på Lolita, det är också ett djur.

Jämförelserna finns även på mer subtila nivåer i texten:

Träden hypotiserar mig, de böjer sina ängsliga ryggar ner mot oss och den glatta drömska ytan och jag tycker mycket om det där ljuvliga mörkret som strömmar ur sjöarna den här tiden på året, när träden förlorar sin lyster och de nakna grenarna börjar likna svarta garltrådar mot skymningshimlen, jag älskar när främlingar undersöker min kropps sömmar och öppningar, när de ropar mitt namn över den tysta floden som slungar tillbaka det med alla rosor och tårar som alltid har virvlat omkring i det.⁷³

Genom garltrådarna och sömmarna träcklas naturbeskrivningen ihop med Los upplevelse av sin kropp. De flyter in i varandra, men föreningen är inte naturlig, den är konstgjord. Liksom i själva beskrivningarna av naturen växlar hon kontinuerligt drömska och vackra uttryck med mörka och motbudande formuleringar och får genom det läsaren att komma av sig. Det är som om Stridsberg ville driva med kvinnans förmodade närhet till naturen. I det motsägelsefulla uppstår ett motstånd: flickorna och naturen likställs med varandra, men det görs hela tiden klart att de inte *är* samma. Istället handlar det om att visa att de befinner sig i ett gemensamt underläge, blir behandlade på liknande sätt: Los far ”tyckte om att köra över vägens djur. Med den blänkande karossen siktade han på rävar, kaniner och fåglar som försökte rädda sig ner i den brinnande skogen.”⁷⁴ Senare ser Lo ”den halvklädda

⁷¹ Stridsberg 2010, s.264

⁷² Stridsberg 2010, s.19

⁷³ Stridsberg 2010, s.22

⁷⁴ Stridsberg 2010, s.18

kvinna som försöker springa ut ur bilens strålkastarljus medan far accelererar allt mer. Hon liknar en nattfjäril vid en glödlampa som bränner sina vingar.”⁷⁵ Genom exemplen framgår det att parallellerna inte bygger på positiva konnotationer utan att de ständigt rör sig i ett dystert landskap. För en insatt eller kritiskt orienterad läsare skymtas här uttryckligen det som är ekofeminismens grundtes: att flickorna och naturen befinner sig i liknande positioner av förtryck. Genom att de på det här viset liknas vid varandra belyses och problematiseras den här strukturen.

(Kvinno)kroppens litterära och materiella villkor är något som Stridsbergs texter genomgående tematiserar. Samtidigt som hon i *Darling River* ständigt låter gränsen mellan flickorna och naturen luckras upp fjärmar hon dem även effektivt från varandra, liksom utdragen i föregående stycke är ett exempel på. Ett annat sätt på vilket *Darling River* problematiserar kvinnans ”närhet” till naturen är genom sättet som kropparna skrivs fram. Istället för att beskrivas som varma eller moderliga, något som en ”naturlig” kvinnokropp ofta ska uppfattas vara, gestaltas kvinnokropparna här som närmast artificiella. Modern som lämnat sitt barn och ensam åker runt i Europa klär sig nästan bara i vitt, ” [h]on färgar håret i nya färger tills det är förstört av kemikalier och saltvatten. Varje morgon samlar hon upp den gråvita plastiga massan under en schallett.”⁷⁶ Den rena vitheten och beskrivningen av den plastiga massan som utgör hennes hår får henne att framstå som överdrivet icke-naturlig. Dolores och Los dieter som främst består av alkohol, droger och industriellt tillverkat vitt socker har en liknande effekt. Deras kroppar matas främst med substanser som är kemiskt producerade, snarar än naturligt sprungna ur jorden. Det är knappast frågan om några naturbarn: ”Dolores kräks pomes frites och lemonad över hans kläder och skor och sin egen prickiga klänning.”⁷⁷ Även Lo blir åksjuk och spy i små plastpåsar i bilen. Hennes far undersöker innehållet innan han slänger ut påsarna genom fönster: ”Ofta innehöll de bara godis och små mängder alkohol och sömntabletter.”⁷⁸

⁷⁵ Stridsberg 2010, s.165

⁷⁶ Stridsberg 2010, s.157

⁷⁷ Stridsberg 2010, s.114

⁷⁸ Stridsberg 2010, s.12

Avståndet till naturligheten förstärks ytterligare av att Richard beskriver hur Dolores klär sig i "rosmönstrade klänningar med pärlemorknappar" "tillkomna genom massproduktion i textilfabriker"⁷⁹ och hur det "duniga askblonda könshåret" mellan hennes ben "ser ut att vara broderat av en skicklig sömmerska."⁸⁰ Intrycket blir att han ser att det som också Dolores är (mass)producerad, hopsydd i fabriken, konstruerad. Den här bilden förstärks då Richard sitter i bilen utanför textilfabriken där Dolores arbetar en kort tid och tittar "på flickorna som rinner ut ur byggnaden. Alla liknar de Dolores."⁸¹ Han tänker sig att Dolores är "[d]en vackraste han sett någonsin och ändå vet han att han inte skulle känna igen henne bland tusentals andra flickor."⁸² Det är nästan som om flickorna rinner ut ur byggnaden som de produkter som tillverkats där. De har alla "[v]aga utseenden, bleka, som duvor, [...] kappor lika som uniformer. Han skulle kunna älska dem alla."⁸³

I en traditionellt feministisk analys skulle de här passagerna framförallt kunna peka på den ytterst passiva roll som flickor och kvinnor ofta tilldelas. Och visst är det lättaste sättet att läsa den här texten att se Lo och Dolores som passiva offer, som precis som naturen lätt ges en icke-aktiv roll i skeendet. Men vad händer om blicken och fokusen flyttas från en traditionell analys, den som är lättast till hand, till andra alternativ? Om den ambivalens med vilken gestaltningen av kvinnornas och flickornas kroppar i *Darling River* sker istället ses som att berättarna driver med männens beskrivningar och ironiserar kring dem? Då är det inte längre frågan om att kvinnorna uppfyller en passiv roll de förväntas uppfylla, tvärtom ifrågasätts den rollen. Det kemiska, artificiella och massproducerade kan ses som ett sätt att göra motstånd och söka alternativ till att vara en naturlig (passiv) kvinna. Den här sortens gestaltning av kvinnokroppen kan alltså också ses som en form av befrielse från rådande förväntningar.

Samma fenomen upprepas senare när Lo blir sjuk och hennes kropp förfaller:

⁷⁹ Stridsberg 2010, s.121

⁸⁰ Stridsberg 2010, s.123

⁸¹ Stridsberg 2010, s.109

⁸² Stridsberg 2010, s.109

⁸³ Stridsberg 2010, s.109

Efteråt blossar blemmor och utslag upp på min kropp och klådan kommer tillbaka, jag tål inte längre vatten, tvål är inte att tänka på [...] Såren på ryggen förvärras under sommaren då det blir hett i våningen. Far hjälper mig att plocka bort flugor och sårskorpor med pincett.⁸⁴

Los kropp blir nu onaturlig på ett nytt sätt, sjukdomen blir ett förvridet och felande tillstånd. Även om sjukdom i sig inte är något onaturligt för kroppen gestaltas både insjuknandet och sjukdomens förlopp som avvikande. Hon genomgår ett flertal undersökningar utan att läkarna kan hitta någon logisk förklaring till vad hon lider av eller vad som kunde bota henne. Los hud täcks av "söta feta hinnor",⁸⁵ hon ligger "inlindad i nikotingula lakan" och "filten är fet och stelnad av kroppsvätskor: underlivsblod, kiss, vinspyor."⁸⁶ Los far kammar hennes hår "omsorgsfullt som han alltid gjort [...] han plockar skräp och damm ur det och fäster stora vita rosetter vid de kala fläckarna för att dölja skalligheten som sprider sig."⁸⁷

Sjukdomen kan ses som ett sätt att gå under, att ge efter, ge upp hoppet. Men det kan på ett paradoxalt sätt också vara en form av befrielse. Det är nu kroppen som talar. Trots det groteska äcklet finns det något förlösande i att på det här viset totalt förfalla. Johanna Lindbo skriver om Los sjukdom i sin magisteruppsats och påpekar att sjukdomen också kan ses som ett sätt att bli fri från kroppens begränsningar⁸⁸. Los kropp blir inte bara sjuk, den sväller också, och då spricker bokstavligen sömmarna i de små nätta klänningarna och kapporna upp, kroppen växer ur dem och ur de strama förväntning den utsatts för, "det är underligt med tiden, alldeles nyss var jag ung, olovlig och skyddslös, bara en liten skiss till en människa, nu spränger jag mina klänningar och goda avsikter innan lunch"⁸⁹ berättar Lo själv. Här låter Lo antyda att hennes sjukdom fört med sig en positiv utveckling, att hon nu är mindre

⁸⁴ Stridsberg 2010, s.252–253

⁸⁵ Stridsberg 2010, s.251

⁸⁶ Stridsberg 2010, s.258

⁸⁷ Stridsberg 2010, s.253

⁸⁸ Lindbo s.28–29

⁸⁹ Stridsberg 2010, s.262

skyddslös än innan sjukdomen, att det finns ett, om inte självständigt, så ändå större spektrum för henne att röra sig i. I och med sjukdomen befinner sig hennes kropp inte längre inom ramarna för patriarkatets villkor, utan har istället erövrat ett egenvärde. På samma sätt som de artificiella gestaltningarna av kropparna kan fungera som alternativ till "naturliga" kroppar kan den sjuka och uppsvällda kroppen erbjuda motstånd mot de förväntningar som riktas mot den. Den är äcklig, grotesk, den svider och har ont, men den är nu något annat än ett sexuellt åtråvärt objekt.

Ur en ekofeministiskt inriktad analys är det också intressant att kvinnorna ofta själva identifierar sig med djuren och naturen, och då nästan alltid i en uppgiven ton. På grund av det skelande berättarperspektivet som diskuterades i metodkapitlet är det inte alltid helt klart vad kvinnorna själva tänker och känner. Samtidigt som det är just i berättargreppets ambivalens som deras sanna känslor också kan läcka ut. Det gör helhetsrelationen mellan kvinnorna och naturen ännu mer kluven och nyanserad. Modern säger att "[s]märtan är lättare att hantera än för länge sedan [...] Nu är hon bara ett hondjur på väg till slakt."⁹⁰ Lo betraktar djuren hennes far kör över på motorvägarna och säger att "[j]ag önskade att jag kunde ta dess plats, den lilla fågeln som krossades mot rutan, rådjursungen som virvlade runt bakdäcken [...] De små vildhundarna som blev liggandes mitt i vägen, fortfarande vid liv och i väntan på nästa bil, och nästa och nästa."⁹¹ Senare när Lo genomgår en abort beskriver hon hur hon ligger fastspänd som "ett byte". Efter aborten vaknar hon ur någon form av feberdröm och beskriver sina känslor på följande sätt: "Mina händer i våt kall jord. Jag blöder fortfarande. Min päls är kall. Jag ropar efter honom. Vinden tar mina ord. Jag fortsätter mot stadens burar."⁹² Den dova ton med vilken kvinnorna och djuren här närmar sig varandra inrymmer en känsla av kapitulation, men i beskrivningarna finns också en mörk, sarkastisk humor som kan skvallra om att berättandet också har ett avstånd till skeendena.

⁹⁰ Stridsberg 2010, s.158

⁹¹ Stridsberg 2010, s.18–19

⁹² Stridsberg 2010, s.183

Lo berättar sin historia ur ett jag-perspektiv, men läsaren inser snabbt att sanningshalten i hennes framställning ständigt måste ifrågasättas. Det är egentligen inte frågan ett opålitligt berättande, utan snarare ett förvridet som liksom resten av stilen tar isär bilden av enhetlighet. Den kontradiktoriska stilen kan vara ett sätt för flickorna att vara något mer än underkastade, sjuka, utnyttjade. Lo berättade i ett tidigare citat att "jag älskar när främlingar undersöker min kropps sömmar och öppningar, när de ropar mitt namn över den tysta floden som slungar tillbaka det med alla rosor och tårar som alltid har virvlat omkring i det."⁹³ Genom att uttrycka sig på det här sättet kan flickorna få behålla en form av värdighet. Trots att det finns något tragiskt och motbjudande i att Lo säger att hon älskar när hennes kropp undersöks av främlingar, är det även i det utrymmet som hon kan uttrycka annat än underkastelse.

Det skelande draget i berättandet återfinns även i de övriga berättelserna där en berättare för ordet, men låter fokaliseringen glida från karaktär till karaktär, så att det ofta för läsaren är svårt att avgöra vems version det är som egentligen återges. Berättandet genomsyras av en ironisk ton som kräver lyhördhet för att uppfattas, men som sedan den väl noterats kan belysa nya dimissioner av texten. Det ligger en saklighet över hur flickorna förhåller sig till sina ofta mer än sorgliga öden. Stundvis verkar den här sakligheten vara lika med ett accepterande. Lo har fått veta att hon är döpt efter Dolores Haze och är länge säker på att hon ska gå samma öde, barnsängsdöden vid sjutton års ålder, till mötes. När hennes liv visar sig vara nåt annat konstaterar hon "att jag överlevde gjorde mig mer förvirrad än lättad."⁹⁴ Men lika ofta tycks sakligheten istället skifta över i olika former av självförakt- och destruktivitet, ibland desperation. Kvinnorna verkar identifiera sig med djuren som något bedövande, befriande, smärtstillande eller lindrande, som en sista utväg. Det är i de meningar som befinner sig någonstans mellan sans och förtvivlan som karaktärerna tycks vara mest ärliga. Dolores beskriver att "[d]et är som om jag hade lera inombords, som att min själ spricker i sömmarna och hjärtat ruttar i bröstet."⁹⁵

⁹³ Stridsberg 2010, s.22

⁹⁴ Stridsberg 2010, s.20

⁹⁵ Stridsberg 2010, s.115

Lo berättar om sina älskare vid floden: ”Jag låter vem som helst dra mitt hår bakåt tills mitt ansikte försvinner i gyttjan. Jag varken njuter eller lider av det, jag bara låter det hända.”⁹⁶

Till skillnad från Los jag-perspektiv fokaliseras Dolores och Richard turvis av berättaren. Glidningarna som jag diskuterade i samband med stilen och berättandet är speciellt tydliga och talande i de partier som handlar om Dolores och Richards bilresa mot Alaska. Perspektiven verkar skifta mitt i stycken eller till och med i meningar och det är inte alltid helt klart vems perspektiv det är som återges. Richard infantiliserar ständigt Dolores och hon är inte sen med att backa upp honom. I följande citat verkar Dolores perspektiv övergå till Richards vid de två sista meningarna:

Ett porlande vatten någonstans i bakgrunden. Fåglar som störtdyker genom den höga klara luften, sländor, trädens vita blommor. Gud ger henne all denna skönhet, men han ger henne ingenting annat, försvarar henne aldrig, står aldrig på hennes sida, låter mor försvinna ner i graven utan att hon får säga adjö, prackar på henne det där naiva svärmiska hopplöst framtidslösa draget. Gud skär en djup skåra mellan hennes ben och kastar ner henne i världen och låter henne rusa mot sitt öde. Hopplöst förutsägbart, hopplöst överhuvudtaget att härbärgera denna varande blödande skåra som parasiterar henne och har fört henne till världens gudsförgättna ände med första bästa lågbegåvade dåre som var beredd att gifta sig med henne. Dolores. En dagslända som flyger mot den sjunkande solen, en meningslös insekt som blir ihjälslagen redan på morgonen. Richard höjer handen för att krossa hennes lilla dumma ansikte bakom glasögonen.⁹⁷

Det här citatet är ett exempel på hur mångbottnat Stridsbergs språk ofta är. Att Dolores perspektiv går över i Richards kan ses som att hon desperat vill vara honom

⁹⁶ Stridsberg 2010, s.23

⁹⁷ Stridsberg 2010, s. 113–114

till lags, att hans verklighet blivit hennes, att det i slutändan är männens ord som gäller, oavsett vad kvinnorna själva känner. Men på samma sätt som hos Lo ligger det i det förtvivalade också något pragmatiskt. Dolores låter sanningen sippra ut i all sin hopplöshet, och just i ärligheten finns både det desperata och det sansad. Samtidigt avslöjar utdraget även hur hierarkierna mellan könen på ett väldigt konkret sätt existerar parallellt med motsättningen mellan människan och naturen.

Naturbeskrivningen i början utgör en motvikt mot det mörka och tragiska. Som Dolores själv säger ger Gud "henne all denna skönhet, men han ger henne ingenting annat". För Dolores kan naturen finnas som en glipa ljus i en förtryckande och patriarkal världsordning. Som en motsats till detta beskriver Richard henne som "en meningslös insekt", vilket förminskar både naturen, djuren och kvinnorna, istället för att lägga ett egenvärde i dem.

I det här kapitlet har mitt försök varit att visa hur kvinnorna i *Darling River* gestaltas och på vilka sätt deras relation till naturen beskrivs och potentiellt problematiseras. Jag konstaterar att det ständigt byggs paralleller mellan kvinnorna och naturen, men att parallellerna alltid innehåller någon form av förvridenhet. Kvinnokroppen gestaltas som kall, artificiell eller sjuk, konnotationerna kring kroppen är ofta avvisande, ibland obehagliga. Kvinnokroppen ges många gånger rollen som ett passivt offer och den övergripande uppfattningen blir spontant negativ. Men samtidigt är den här sortens gestaltning motsatsen till en naturnära, varm och omhändertagande kvinna och kvinnokropp, vilket kan förstås som ett sätt att bryta med kvinnans förmodade "naturlighet". Kvinnornas inställning till sig själva är många gånger skev och tycks vara i ständig förändring, som om de inte fick plats med sin egen upplevelse under det psykiska och fysiska förtryck de utsätts för, och istället tvingades vända och vrida på sig själv för att hitta den minst obekväma positionen. De tenderar att identifiera sig själva med naturen och framförallt djuren och söker ofta en form av befrielse eller skydd av den närheten. Genom att synliggöra parallellerna men göra det på ett förvridet sätt åskådliggörs relationens konstgjorda konstruktioner.

4.3 Moderssträngen

Det föregående kapitlet handlade om hur kvinnorna och deras kroppar gestaltas, men jag har avhållit mig från att nämna det för boken central temat moderskap, även om de här ämnena är nära kopplade med varandra. Ur ett ekofeministiskt perspektiv är frågan om moderskap och kvinnan som (mer än) en reproduktiv varelse intressant och problematisk, och därför ska det här kapitlet istället helt ägnas åt den tematiken. Jag granskar här hur förhållandet mellan natur, kvinna och moderskap gestaltas och problematiseras i *Darling River* och huruvida texten kan erbjuda motstånd eller alternativ. Därutöver belyses hur den manliga och mekaniska världsbilden bidragit till att samband mellan dessa kategorier skapats.

Västerländska patriarkala samhällen har fått moderskapet att framstå som grunden både för kopplingen mellan kvinnan och naturen och det förtryck det sambandet lett till.⁹⁸ Det är ett tabubelagt påstående eftersom det på sätt och vis skuldbelägger både barnet och kvinnan, som redan från början befinner sig i en slags offerposition, men det går inte heller att kringgå det. Ur ett ekofeministiskt perspektiv blir alltså gestaltningen av moderskap avgörande.

Liksom kvinnokroppen överlag gestaltas inte heller moderskroppen i *Darling River* som naturlig. Havandeskapet beskrivs inte som något vackert eller naturligt, utan snarare som ett tillstånd av sjukdom:

[N]u återkommer klangerna av den infekterade barnsång som en gång förföljde henne vart hon än gick i världen. [...] Brösten är knöliga och ser ut att tillhöra en död kvinna i det flimrande toalettljuset, alabaster med en tunn hinna av mögel. Vätskan som kommer ur dem bildar små floder längs mage och höfter, även mjölken har en grön nyans.⁹⁹

⁹⁸ Rich s.72

⁹⁹ Stridsberg 2010, s.159

Till skillnad från de stycken där naturen beskrivs och det grymma finns parallellt med det vackra är beskrivningarna av moderskap i princip uteslutande mörka. Stridsberg gestaltar sällan ett fungerande förhållande mellan mor och barn, utan problematiserar begreppet och visar dess avigsida. I *Darling River* förblir bilden av den naturnära och omhändertagande modersgestalten avlägsen. Moderskapet blir istället något genomgående negativt, som ett såväl mentalt som kroppsligt ärr: "hon är för alltid märkt av stanken av inälvsskadan [...] Såret över världen, skamsömmen."¹⁰⁰

Moderskapet kan här ses ännu en version av att driva med kvinnans förmodade närhet till naturen, men här vridet ytterligare ett varv. Ännu tydligare blir det då Richards ord och beskrivningar på ett artificiellt sätt bygger en parallell mellan Dolores gravida kropp och naturen. Han jämför henne med insekter och kräddjur och skapar på så sätt ett äckel och avstånd till hennes kropp. Graviditeten blir i *Darling River* ett sätt för Richard att reducera henne till natur. Han beskriver "denna förtvivlade bilresa i slutet på grossessen där hon [Dolores] nästan helt tycks ha övergått i natur och fett och blod, hans lilla uppsvällda geting"¹⁰¹ till skillnad från tidigare, då han minns "henne som svalare, mer nonchalant, inte lika mycket natur."¹⁰² Richards beskrivning antyder att Dolores blivit mindre en person och människa och mera natur, ren biologi.

Att på det här viset lösgöra individen från kroppen är också ett sätt på vilket mycket av patriarkatets förtryck mot kvinnor legitimerats, på samma sätt som människans exploatering av naturen legitimerats genom att skilja på natur/kultur eller djur/människa. Eftersom den moderna västerländska vetenskapen är manligt kodad är vår uppfattning om vetenskapliga sanningar också starkt präglad av det. Det här blir extra tydligt i anknytning till just kvinnokroppen.

¹⁰⁰ Stridsberg 2010, s.159

¹⁰¹ Stridsberg 2010, s.202

¹⁰² Stridsberg 2010, s.207

Science, developed and conducted by white, middle-class Western men, has systematically exploited the bodies and minds of women and animals in a variety of ways. These practices, supported in part by a fallacious belief that objective science is value-free, are based on a conception of women and animals as different and lesser beings, beings whose suffering and death are justifiable sacrifices in the name of "progress".¹⁰³

Ett talande exempel på en manlig uppfinning som förbisett kvinnliga erfarenheter och exponerat kvinnor för smärta snarare än erbjudit den hjälp och det underlättande den utgett sig för att göra är förlossningstången. Tången uppfanns 1634 och fick bara användas av kirurger med utbildning inom medicin, vilka succesivt höll på att ta över barnmorskornas arbete. Det våld och de risker tången utgjorde för både kvinnorna och barnen kritiserades av barnmorskorna, vars professionella expertis byggde på långvarig tradition och erfarenhet, något de manliga kirurgerna ofta saknade. Ändå var det förlossningstången som till slut, i vetenskapens namn, blev dominerande.¹⁰⁴ Tången förekommer även i *Darling River*, i en scen där beskrivningen av Dolores förlossning helt lösgör sig från den födandes upplevelse, passiverar henne, och istället på ett mekaniskt sätt beskriver brutaliteten i det som sker:

Naturens maskin arbetar vidare över Dolores kropp, obönhörligt och under tystnad [...]. Barnet står fortfarande innanför könets såriga öppning och tvekar. Därefter kommer tången fram för att lossa barnkroppen från moderskroppen eftersom barnmorskan har förlorat all kontakt med den födande. [...] Barnmorskan tar spjärn med ena benet mot sjukhussängen och drar och sliter i metallkedjan tills något äntligen lossnar inuti Dolores.¹⁰⁵

Utdraget visar hur medikaliseringen av förlossningen avlägsnat moderna från sin egen upplevelse och kropp, det är "naturens maskin" som arbetar. Naturens "lagar"

¹⁰³ Gruen s. 69

¹⁰⁴ Merchant s.152–155

¹⁰⁵ Stridsberg 2010, s.35

görs till androcentrismens objektiva sanningar och därmed till mannens revir. Lite senare beskrivs den ensamhet och utsatthet som Dolores upplever:

Och nu faller hon genom mörkret, Dolores, ensam, försvarslös, chanslös, ödesbestämd. Snön faller utanför och hon står i förlossningscellen, avskärmad från allt som en gång varit och som var tänkt att bli. Hon ropar efter Gud och mor, men ingen kan höra henne längre.¹⁰⁶

I *Of Woman Born* använder sig Arianne Rich av termen "alienated childbirth" för att beskriva upplevelsen av att föda barn på 1950-talet i USA. Hennes beskrivning klingar obehagligt nära Dolores upplevelse:

The experience of lying half-awake in a barred crib, in a labor room [...] in a drugged condition, where "no one comes" except to do a pelvic examination or give an injection, is a classic experience of alienated childbirth. The loneliness, the sense of abandonment, of being imprisoned, powerless, and depersonalized is the chief collective memory of women who have given birth in American hospitals.¹⁰⁷

Båda upplever sig vara inlåsta i "förlossningscellen", utlämnade, försvarslösa och ensamma. Genomgående konstaterar Rich hur det är männen: läkarna, kirurgerna, makarna, som tar beslut och auktoritet över kvinno- och moderskroppen. I *Darling River* är det inte bara det att ingen tycks höra Dolores, fråga henne hur hon har det. Även berättaren tycks ha ett större avstånd till henne nu. Hon och hennes åsikt är i grunden är bortkopplade från hela skeendet. Den här tendensen är genomgående i romanen och extra tydlig och talande i sekvensen då Lo genomgår en abort:

Jag promenerar vid floden med min ryske läkare. Jag berättar om den uteblivna blödningen. På natten kommer han till mig igen i

¹⁰⁶ Stridsberg 2010, s.37

¹⁰⁷ Rich s.176

jungfrukammaren. Jag vaknar av att bedövningen släpper. Han smeker mina ögonlock och säger att han skurit ut ett foster ur min livmoder.¹⁰⁸

Det motsägelsefulla i Los berättande finns närvarande även här. Att skeendet beskrivs med ömsom ömhet och ömsom våld, att läkaren smeker hennes ögonlock i samma mening som han skär ut fostret ur henne livmoder, är ett exempel på hur berättandet skelar. När Los far upptäcker hennes sår efter ingreppet reagerar han på följande sätt: "jag förstår inte varför du försökte skära dig i magen. Nog visste du att det inte är så det går till. Men barnet är borta nu. Jag tog dig till en klinik. Du behöver inte tänka mer på det."¹⁰⁹ Vilkendera versionen som är sann framgår inte, däremot förvirras läsaren ytterligare av att Lo i nästa stycke beskriver sina minnesbilder från kliniken hennes far tagit henne till. "Rummet [...] var klätt i vitt kakel. Jag låg som ett byte på en brits med remmar om handleder och anklar medan en främmande läkare arbetade mellan mina ben."¹¹⁰ Lo verkar inte veta vad som hänt med henne, utan ger helt över ansvaret över sig själv och sin kropp till männen och litar på de förklaringar de erbjuder henne. Också den här strukturen faller in i Arianne Rich beskrivning:

A surprising number of women – not simply poor or illiterate but educated and middle class – approach labor insisting that they want to know as little as possible about it [...] I was one of these women myself [...] convinced that the knowledge of my body was a matter for "experts"

111

Mödrarna i *Darling River* förhåller sig i bästa fall ambivalent till sina barn och till identiteten som mor. Oftast är det som om de vore helt frånkopplade från barnen, som om fostren bara parasiterade deras kroppar. Bilden att det är något främmande som växer i dem som inte har med dem att göra förstärks av att barnen liknas vid djur istället för människobarn. Dolores drömmer att "hon virvlar fram som en fjäril genom korridorerna med en glasburk under armen som innehåller ett vaxfärgat

¹⁰⁸ Stridsberg 2010, s.180

¹⁰⁹ Stridsberg 2010, s.184–185

¹¹⁰ Stridsberg 2010, s.185

¹¹¹ Rich s.129

människofoster som sköterskorna påstår är hennes barn.”¹¹² Drömmen får henne att må illa och känna sig rädd. ”Tänk om barnet inte har något ansikte eller om det är alldeles svart och kanske gjort av gummi. Om det inte är en människa ens”¹¹³ frågar hon Richard. Den här bilden återkommer flera gånger, Dolores beskriver barnet hon bär på som ”insekten i glasbehållaren, den nakna inkräftaren i hennes inre [...] Dolores får för sig att hon bär på ett missfoster [...] en orm eller en stor genomskinlig ödla som kommer att äta sig ut ur sina fosterhinnor tillslut.”¹¹⁴ Situationen blir bittert ironisk av att barnet beskrivs som ”en skräcködla när det tillslut tränger fram ur det blodiga skötet. Det vrider sig som ett djur i dödsplågor. Moderssträngen en blåsvart snigelorm som ett rep kring barnets hals.”¹¹⁵ På ett förvridet sätt insinueras det också att det är moderns fel att barnet är som det är: genom att benämna navelsträngen för moderssträngen antyds att det är hon som strypt ihjäl barnet. Det här kan ses som en uppgivenhet inför att det är männens verklighet som är den gällande. Den antydningen går att finna överallt i *Darling River*, men den är aldrig lika uppenbar eller hopplös som i styckena som tangerar moderskapet. Värt att påpeka är också att det inte bara är männen utan också kvinnorna själva som tar avstånd från sina barn. Dolores är inte ensam om sina föreställningar. Efter att hennes ryska läkare skurit ut fostret ur henne ser Lo något som dinglar framför henne ”som liknar en genomskinlig apa med ett onormalt stort huvud. Ett tjockt lager fett täcker djuret.”¹¹⁶

Samma mörka ton går igen i de olika versionerna av moderskapet som beskrivs. Modern som lämnat sitt barn ses aldrig som ett offer för något, varken förväntningar eller problematiska samhällsstrukturer, hon ges istället rollen av någon som begått ett brott. Hon ses heller aldrig som en fristående individ med egna behov, sarkastiskt demonstrerat genom att läsaren inte får veta hennes namn, genomgående kallas hon för ”en mor” och ”hon”. Ändå verkar modern vid en första anblick ha den minst tragiska berättelsen i romanen. Genom att överge sitt barn har hon erövat en frihet de andra inte har möjlighet till. Hon tar flygktioner och ”flyger sedan över städer

¹¹² Stridsberg 2010, s.111

¹¹³ Stridsberg 2010, s.115

¹¹⁴ Stridsberg 2010, s.219

¹¹⁵ Stridsberg 2010, s.36

¹¹⁶ Stridsberg 2010, s.180

och klippor och snö.”¹¹⁷ Hon köper en bil och gasar genom öknen, ”[i] baksätet står en skrivmaskin, hon har aldrig haft tid att skriva på den, men hon ville ändå ha med sig den, kanske kommer hon att börja skriva på den nu, kanske kommer hon att börja läsa igen.”¹¹⁸ Skrivmaskinen och böckerna signalera att hon nu, till skillnad från förr, då hon ännu var hos sitt barn, har egen tid.

Men liksom Dolores och Los är moderns själsliv inte heller entydigt. Hon söker sig till sin självständighet, men verkar samtidigt aldrig nå den känsla hon frihet hon desperat söker. Istället lockas hon av undergången och drivs till självdestruktivt beteende. Hon river medvetet upp sin handflata på taggtråd, hon låter flygplanet störtlanda, hon väntar med att göra en abort tills hon redan kan känna fostret som ”en serie spindeltunna rörelser inuti.”¹¹⁹ Över henne ligger en slags hinna av melankoli, ett evigt avstånd till den verkliga världen, ”så fort hon har talat med en människa för andra gången har hon varit tvungen att ge sig av.”¹²⁰ Hennes ständiga strävan bort, det eviga kringflackandet, påminner tillslut om en flykt eller utfrysning, friheten kommer på bekostnad av alla bestående mänskliga kontakter. Hon tycks sticka ut vart hon än går, ”det är någonting kriminellt över hela henne uppenbarelse”¹²¹ ”de tolererar hennes närvaro som man tolerera ett tiggande djur på en bakgård.”¹²² Modern blir för alltid utanför eftersom hon gjort det värsta en mor kan göra: lämnat sitt barn. På frågan ”vad är egentligen en mor utan sitt barn?” svarar hon: ”En omänniska. En solförmörkelse. En söndersliten ros.”¹²³

Darling River problematiserar genomgående både moderskapet och moderskroppen. Där Los faktiska sjukdom kan ses som en form av befrielse gestaltas havandeskapet istället som ett obotligt tillstånd utan hopp. Hur en än vänder på det blir modersrollen i en underlägesposition, utlämnad till en struktur som ständigt klappar männen på axeln. Kvinnans ”naturliga närhet till naturen” och den mindervärdighet

¹¹⁷ Stridsberg 2010, s.127

¹¹⁸ Stridsberg 2010, s.29–30

¹¹⁹ Stridsberg 2010, s.158

¹²⁰ Stridsberg 2010, s.195

¹²¹ Stridsberg 2010, s.224

¹²² Stridsberg 2010, s.223

¹²³ Stridsberg 2010, s.196

det innebär har legitimerat patriarkatet. Den mekaniska och patriarkala världsbild som genomsyrar samhället har inte bara präglat männens uppfattning av kvinnokroppen utan även kvinnornas uppfattning av rätten och auktoriteten över sin egen kropp.

I beskrivningarna på naturen finns en motsägelsefullhet, mångtydighet, som i viss mån återfinns i gestaltningen av kvinnorna. Beskrivningen av moderskapet är däremot i princip uteslutande mörkt. Sophie Zettermark skriver i sin kandidatavhandling om moderskap och konstaterar att "[i] *Darling River* rör det sig i alla tre historierna om att driva ut själva moderskapet".¹²⁴ Det är som ett desperat försök av mödrarna att komma ifrån den här "skamsömmen" och "såret över världen". Men så som speciellt moderns berättelse i *Darling River* visar går moderskapet inte att fly. I romanen är det här tillspetsat, men verkligheten är inte långt ifrån den strukturen. Förväntningen av, eller avståndstagandet från moderskap, är något varje kvinna måste ta ställning till.

I det här något dystra kapitlet erbjuds det till skillnad från de två tidigare analyskapitlen mycket lite ljusglipor eller alternativ till den rådande situationen. Men även den här sortens mörker har sina funktioner. Förutom att visa hur kvinnans underläge gentemot mannen ser ut och hur moderskapet använts för att legitimera patriarkatet skapas framförallt ett avstånd till de här strukturerna. Att *Darling River* genomgående förvrider moderskapet till något motbjudande och äckligt och därmed bryter med förväntningen för "naturligt" moderskap väcker i bästa fall ett motstånd hos läsaren. Om kvinnan är "nära naturen" framförallt "på grund av moderskapet" och texten här systematiskt problematiserar moderskapet skapas då även ett avstånd till kvinnans förmodade närhet med naturen. Genom att göra graviditeten, förlossningen och moderskapet som i grunden är naturliga skeenden, till det mörkaste i hela romanen, problematiseras kvinnans relation till naturen ytterligare, de avlägsnas från varandra, ännu mer grundläggande än då kvinnokroppen gestaltas som artificiell.

¹²⁴ Zettermark s.26

4.4 Darlingmannen

"[F]ar ser ut över staden. Det är fars stad och fars idéer om staden. Om dagarna sitter han på arkitektkontoret och skissar på byggnader som ingen kan föreställa sig ännu."¹²⁵ I dualismen natur/kultur är kvinnan naturen och mannen kulturen, och staden är kulturens huvudsäte. I citatet ovan är den här strukturen glasklar. Staden är Los pappas, det är hans idéer och planer, som "ingen [utom han] kan föreställa sig ännu". Ingenjörsskapet och tekniken är hans maskulina rätt, på liknande sätt som vetenskapen och medicinen är (de manliga) läkarnas. Den maktstrukturen är kvinnorna utlämnade försöka att foga sig efter.

I det här kapitlet granskar jag hur männens förtryck mot kvinnorna ser ut, hur det skyls över och legitimeras, av såväl männen som kvinnorna själva. Jag vill syna hur förtrycket skapas och på vilket sätt det tillåts ske. Den ekofeministiska utgångspunkten är att det finns ett strukturellt samband mellan männens förtryck av kvinnor och människans förtryck av naturen, och därför vill jag även vara uppmärksam på om de tendenserna går att hitta här.

Både berättaren och Lo själv antyder att Los problem beror på avsaknaden av en mor. Men det skelande berättarperspektivet, de sprickor den leder till, kan synliggöra en annan läsning. Los problem kanske snarare beror på hur hennes far uppfostrar henne. Det förvridna och incestuösa i Los och hennes fars förhållande framgår som det redan förekommit tidigt. Inte bara låter fadern Lo se på när han har sex med kvinnor han plockar upp på gatorna under deras nattliga bilfärder, Lo berättar också att de ibland låtsas att hon är hans fästmö. Då får hennes far "göra vad han vill med sin hand offentligt. Det är en lek som passar mig."¹²⁶ Lite tidigare har Lo berättat hur "[h]an såg på mig med ett leende som talade om för mig att jag skulle förbli en av hans ägodelar vid sidan om bilarna, möblerna och värdepapperna."¹²⁷ Till fars hobbyn hör, förutom att köra över smådjur på vägarna, även att spänna fast sin försvunna hustrus kläder i skogen och skjuta sönder dem. Polisen förhör honom i flera år om såväl

¹²⁵ Stridsberg 2010, s.87

¹²⁶ Stridsberg 2010, s.83

¹²⁷ Stridsberg 2010, s.76

hustruns som den prostituerade flickan Lauras plötsliga och oväntade försvinnande. Även Lo blir utfrågad om det här. Sådär berättar hon om ett av förhören:

Jag ljuger inte, men jag säger inte heller att det har hänt att far kastat ut någon ur bilen när vi befinner oss många mil utanför staden. Jag berättar inte om handväskor och andra personliga tillhörigheter som han slänger i floden, men jag är helt sanningsenlig när jag säger att jag aldrig sett min far gå till handgripligheter. Jag ser honom skjuta rådjur och harar och fåglar, jag ser honom skjuta en klänning till oigenkännlighet, men jag ser honom aldrig bära hand på en annan människa. Han möter min blick i backspegeln när han älskar med en prostituerad kvinna, han övervakar mitt liv vid floden, men han rör mig aldrig.¹²⁸

Det skelande berättarperspektivet avslöjar två olika sanningar: dels försvarar Lo sin far, är mån om att försäkra läsaren om att han inte gått till handgripligheter. Samtidigt upprepar hon ordet "men" i varenda mening. Lo vet, eller anar i alla fall, att hennes far inte är helt oskyldig, tvärtom. Genom att beskriva hur han skjuter rådjur, harar, fåglar och en klänning efter varandra byggs det en brygga mellan djuren och kvinnorna, och trots att Lo i följande sats nekar att han burit hand mot en människa har bilden av den sönderskjutna klänningen redan etsat sig fast på läsarens näthinna. Trots den här sortens hotfullhet och faderns potentiella skuld blir han på ett förvrängt sätt det goda Lo kan förlita sig på, eftersom han "var den ende som hade stannat hos mig."¹²⁹ Han får bete sig hur orätt som helst och blir ändå klappad på axeln, beundrad. När Lo ligger inskriven på sjukhus och fadern sitter vid hennes sängkant tävlar sjuksköterskorna "om vem som först skulle få chansen att gå ut med den melankoliske herren som vakade över sin sjuka dotter"¹³⁰ Kvinnorna blir medbrottliga i sitt eget förtryck, de ser inga alternativ till hur världen kunde se ut eftersom männens världsbild maskerats till den "naturliga".

¹²⁸ Stridsberg 2010, s.165

¹²⁹ Stridsberg 2010, s.79

¹³⁰ Stridsberg 2010, s.100

Då Lo drabbas av sin mystiska sjukdom tar hennes far med henne till diverse specialister som utsätter henne för mer eller mindre smärtfyllda undersökningar. Trots omfattande utredningar kan ingen förklara vad hon lider av, än mindre vad som kunde bota hennes tillstånd. "Det är ingen sjukdom. Det är inte möjligt att plocka ut den här svulsten [...] Hon måste leva med den här defekten som vi lever med våra kroppar så som de kommit till oss"¹³¹ säger en av hennes läkare. Det är talande att det bara är manliga läkare som undersöker henne och att det är den manligt kodade vetenskapen de förlitar sig på.

När Lo i slutet av romanen själv beskriver sin tillvaro och sjukdom berättar hon att hon läcker och är "som nyförlöst, allting öppet, sårigt, en ruttande livmoder vars sjukdom sprider sig i hela kroppen."¹³² I citatet kan något avgörande anas, hennes formulering låter förstå att det är ur livmodern, som blir symbolen för hennes kön, som sjukdomen sprids i kroppen. På så sätt materialiseras smärtan och den utsattheten hon som kvinna blir utsatt för i kroppen på ett ytterst konkret sätt. Men i sina undersökningar av Lo tycks den här utsattheten helt gå läkarna förbi. På samma sätt som förlossningen medikaliserats på männens villkor och kvinnorna vaggats in i den androcentrisk orienterade versionen av världen, verkar nu inte ens Lo själv ifrågasätta sin situation utan lutar sig istället tillbaka på de versioner som männen erbjuder henne.

Plötsligt står min efterlängtade ryske läkare mitt i jungfrukammaren [...] han fäster ett par elektroder vid mina tinningar. Elektroderna kan inte avlägsnas utan hans hjälp, varnar han. Han skrämmer mig genom att berätta att bitar av min huvudsvål kommer följa med om jag försöker. Han kontrollerar att tekniken är på hans sida.¹³³

Los läkare ska undersöka henne för att kunna bota henne, men själva undersökningen liknar snarare ett övergrepp. Lo är fullkomligt maktlös, läkaren ger henne våldsamma hotbilder om vad som kommer hända om hon gör motstånd, han

¹³¹ Stridsberg 2010, s.276–277

¹³² Stridsberg 2010, s.254

¹³³ Stridsberg 2010, s.97

”kontrollerar att tekniken är på hans sida”. Ändå beskriver Lo honom som ”efterlängtd”, hon har nästan trånat efter honom. När han är borta saknar hon honom.

Jag är rädd att han ska glömma mig. Utan honom kommer jag glömma mig själv. Han klär mig om morgnarna, undersöker min kropp, läser mina tankar, gör gipsavgjutningar av mitt underliv och mitt ansikte och kontrollerar mig med lögnedektorn. Jag kan inte skilja mellan sanning och lögn ännu men nu får jag möjlighet att lära mig skillnaden genom att studera sanningsmaskinens resultat.¹³⁴

Det här gruvliga och förvirrande utdraget är ett exempel på hur det skelande berättarperspektivet genom sin vridning lyckas blottlägga flera olika saker. Los undergivenhet, hennes självförakt och icke-existerande tro på sitt egna omdöme är tydliga. Den självklara rätt med vilken hennes läkare accepterar och manifesterar sin auktoritet över henne är också klar. Sättet på vilket ”hennes version” av världen undermineras är inte alltför långt ifrån hur människan överlag tagit resten av naturen i besittning. I männens övertag i fråga om kön kan även människans övertag i fråga om arter anas. ”Kirurgen tycker mycket om att tala, hans egen röst fascinerar honom, det här är en sådan dag när han faller rakt in i en utdragen monolog om vetenskapen och kvinnans anatomi och han skulle kunna tala tills mörkret faller.”¹³⁵ Tack vare ironin i berättandet ges läsaren en chans att ta avstånd från det manliga perspektivet och tolka situationen annorlunda. Men om det går att ironisera över kirurgens fascination och kunskap över kvinnans anatomi, kan vi även fråga om samma fenomen finns i människans sätt att ohämmat utforska, katalogisera och göra vetenskap av naturen? Det ironiska draget i berättandet gör det möjligt för läsaren att dra en parallell mellan olika former av övertag och förtryck. Ifall vi driver med en manlig kirurgs expertis om kvinnans anatomi, betyder det att vi lika väl kunde driva med en biologs eller geologs expertis om naturen.

¹³⁴ Stridsberg 2010, s.167

¹³⁵ Stridsberg 2010, s.276

Lo är inte den enda som har ett tvetydigt förhållande till männen omkring sig. Liksom i så mycket annat går samma tendenser som finns i Los berättelse att finna även i de andra historierna. Männerna i *Darling River* existerar i relation till kvinnorna, och den relationen tycks genomgående skev och förvrängd. Richard är, vid sidan om sin roll som äkta make, även en fadersfigur för Dolores. Han berättar om deras bröllop: "Efter ceremonin är det som att gå omkring i staden med ett förvirrat barn. Bjuda ett barn på bröllopsmiddag. Skåla med ett barn. Älska med ett barn till strålkastarljusens ojämna rytm över detta underliga förvuxna barns lilla korsrygg."¹³⁶ Den antagna romantiska kärleken blandas på ett incestuöst sätt med den faderliga, och inbakat i den här förvridna ömheten vilar ständigt en överhängande hotfullhet. "På väg in i drömmen önskar han [Richard] att det var möjligt att döda Dolores utan att behöva förlora henne."¹³⁷ Senare längtar han "efter att få skjuta sönder hennes klänning tills inga rosor längre återstår. Femtiosex som dumma rosor tillkomna genom massproduktion i textilfabrikerna."¹³⁸ I Richards längtan skymtas klänningarna som Los fars prickskjuter, och tryggheten han erbjuder Dolores är lika hotfull och olycksbådande som bilden av de sönderskjutna rosorna.

Modern som lämnat sin familj har i teorin en självständighet och frihet som de andra saknar, i hennes berättelse finns det glimtar av mera jämställda förhållande mellan könen. Hon tar sig älskare på flera av de ställen hon bor på. I Wien träffar hon en läkare flera gånger i veckan och berömmar honom med att säga "Kära doktorn, ni har verkligen gett mig allt. Orgasmerna, insikterna, ett eget rum."¹³⁹ Men inte heller hon kan luta sig tillbaka i någon form av trygghet i sina relationer till männen. Lite innan den här doktorn hade hon ett möte med en annan läkare:

Hon får rådet att gå till en läkare som varje söndag utför operationer på ett hotellrum i staden. Det är ett gott råd när inga andra råd finns att ge. [...] Det finns inga pengar som kan ersätta den risk läkaren tar för hennes skull när hon är såhär långt gången [...] Så hon ligger slängd över

¹³⁶ Stridsberg 2010, s.109–110

¹³⁷ Stridsberg 2010, s.211

¹³⁸ Stridsberg 2010, s.121

¹³⁹ Stridsberg 2010, s.195

hotellsängen som en gammal skinnkappa medan läkarens händer och kön far fram över hennes kropp. Efteråt får han hastigt på sig byxor, skjorta och gummihandskar bakom ett jalusi. Sprutan får värkarna att komma igång genast.¹⁴⁰

Vid det här laget har det heller knappast undgått någon att det förekommer ett stort antal läkare i *Darling River*. Läkarna befäster könens ojämställdhet i och med att de i romanen alltid är män och i en auktoritetsposition, medan alla patienter är kvinnor och befinner sig i en utlämnad ställning. Men utöver detta givna har läkaryrket även andra intressanta funktioner. Medicinen framhäver kroppens biologiska aspekter vilket i sin tur essentialiserar skillnaderna mellan könen. Att den medicinska, mekaniska och i förlängning på dem hela vetenskapliga världsbilden är manligt orienterad är något som redan diskuterats på ett flertal ställen i texten. Den vetenskapliga världsbilden cementerar även bilden av människan som överlägsen djuren och naturen. Att vetenskapen är manligt kodad har alltså varit ett sätt att lösgöra män(niskan) från naturen, men också förklara kvinnans närhet till den. Därutöver är en läkare är någon som botar, hjälper och gör gott. Yrkestiteln blir ett sätt att maskera makt till godhet. De ges en auktoritet som skyddar dem och är svår att ifrågasätta, som kan övergå till våld i vilken stund som helst.

Männens våldsamtet skyls inte bara över med yrkestitlar, ömhetsgester, jaktintressen och skelande berättarperspektiv. Det antyds också att det finns underliggande trauman hos männen som kunde ligga som bakgrund för deras beteenden:

Min far blev lika överraskad varje gång ljuset träffade hans ögon. Desorienterad såg han sig om med klippande ögonlock; åldrad och liksom omtöcknad som om han återvänt efter en längre tids sjukhusvistelse. Jag tänkte att allt han önskade sig var att vi skulle fortsätta längre in i skogens mörker tills allting äntligen upphörde

¹⁴⁰ Stridsberg 2010, s.158

omkring oss; de skrikande fåglarna, träden, tiden, motorvägen,
förödelsen.¹⁴¹

Ett ögonblick ser Lo hur hennes far avväpnas och blottläggs, även han gestaltas som ett offer, som ett barn i en vuxen mans kropp, som Lo känner ansvar gentemot. Det antyds att det inte finns något annat sätt för honom att bli kvitt sitt inre mörker än genom att låta det läcka ut som våld och övergrepp. Hos Richards kulmineras det "manliga traumat" i faktumet att han är krigsveteran. Utåt ger han sken av att han är opåverkad av upplevelsorna från kriget, men "[i]minnet återkommer den exploderande himlen."¹⁴² Då berättandet överläts till honom framgår det att han sällan kan fly minnena från striderna, och underförstått rättfärdigar han sina våldsfantasier genom dem.

Han minns vagt himlen som går sönder ovanför och lyser upp djungeln i ett silverskimrande ljus, en jättelik fotoblixt som kommer konservera just detta ögonblick föralltid. Palmernas framrusande i landskapet och smaken av hav och palm i flickans hår och nacke, [...] hennes ansikte är ett kranium i skenet från explosionerna. [...] Det enda som hjälpte mot den fruktansvärda rädslan var de koreanska honbarnen.¹⁴³

Här "legitimerar" berättaren med mycket sarkasm männens övergrepp, eftersom det är "det enda som hjälpte". Vidare är flickan, ett "honbarn", någon helt anonym, ett djur som smakar "hav och palm". Än en gång sammankopplas alltså flickorna med naturen i en dubbel nedvärdering. Men samtidigt som berättarperspektivet skyddar männen, kan den även genom sin ironiska vridning avslöja dem.

Om utdraget här ovan granskas närmare är det dessutom inte bara "de koreanska honbarnen" som hänsynslöst utnyttjas och förbrukas, också himlen "går sönder", landskapet skadas av explosionerna. Människans våld mot naturen är lika

¹⁴¹ Stridsberg 2010, s.13

¹⁴² Stridsberg 2010, s.217

¹⁴³ Stridsberg 2010, s.207–208

skoningslöst som männens våld mot kvinnor. I stycket ovan antyder Richard att det är tråkigt om de koreanska honbarnen tar skada av att bli sexuellt brukade, med det är samtidigt nödvändigt för att han som man ska orka fortsätta. På samma sätt förstörs landskapet av kriget, det är beklagligt, men eftersom det helt enkelt är "en ofrånkomlig konsekvens" av människans schismer med varandra, är det något som världen helt enkelt får foga sig efter. I det första analysstycket nämndes antydningar till kärnkraftsverksolyckan i Tjernobyl 1986 och på samma sätt om inte direkt antyds, så förs i alla fall tankarna till atomvapen som likt "en jättelik fotoblixt kommer konservera just detta ögonblick föralltid". (Atom)bombernas förödande effekter på människorna är allmänt kända, men mer sällan lyfts de skador de orsakar miljön och de icke-mänskliga djuren upp. Det här är ännu ett exempel på hur antropocentriska system skymtas i androcentrismen och vice versa.

Om de tidigare kapitlen lagt fokuset på det underläge som naturen och kvinnan befinner sig i samt möjliga motstånd och alternativ till det, har jag med det här kapitlet velat undersöka hur relationen till männen ser ut. Jag har här, till skillnad från de tidigare kapitlen, inte varit ute efter att söka motstånd eller alternativ, utan istället velat koncentrera mig på själva förtrycket och hur det tar sig till uttryck, samt hur de strukturerna inte vidhåller sig vid könen, utan återfinns även i människans attityd mot naturen och djuren. Berättarperspektivet visar med vilken självklarhet männen får ta plats och utöva sin makt, men genom det skelande draget dekonstrueras och avslöjas också deras position ständigt.

4.5 Jardin des plantes

Som en följd av vårt antropocentriska perspektiv och den ojämna hierarki det resulterat i värderas djur lägre än människor, och den potentiella kunskap de kunde besitta ignoreras ofta helt. Också vetenskapsmannen i *Darling River* genomsyras av den här sortens attityd. När apan Ester misslyckas med att vara honom till lags tänker han att "[ö]verhuvudtaget har hon ingenting i världen att göra, hennes art är ingenting annat än ett restexemplar som blivit kvar när majoriteten av hennes släkte

gått vidare och förvandlats till människor.”¹⁴⁴ Citatet kan kännas överdrivet grymt, men den avslöjar mycket av människans förhållningssätt mot andra arter.

I det sista analyskapitlet ska jag ytterligare fördjupa mig de frågor som avhandlats i de tidigare analyserna genom att granska den delen av romanen som jag hittills återhållit mig från att diskutera: nämligen apan som sitter inburad i Jardines des Planets. Jag vill syna vilket potentiellt motstånd mot den antropocentriska världsbilden den litterära texten kan erbjuda genom att analysera Esters beteende och relation till vetenskapsmannen som ska lära henne teckna, samt hur deras relation förhåller sig till de fenomen jag lyft fram i de tidigare analyskapitlen. Jag är framförallt intresserad av vilka maktstrukturer deras relation blottlägger och vilka alternativa förhållningssätt ett mer-än-antropocentriskt perspektiv här kunde medföra.

Förutom Amelie Björcks artikel som jag hänvisade till i kapitlet om tidigare forskning har apan kommenterats ganska lite i uppsatser, artiklar eller recensioner som handlar om *Darling River*. Detta kan bero på att den säkert i många fall förbryllat mera än vad den förklarar romanen. Men apan kan även ha en motsatt funktion. Ifall analysen istället för att försöka inkludera henne snarare tar sin utgångspunkt i de frågor hon genom sin arttillhörighet medför, kan hon också fungera som en nyckel för förståelsen av romanen. De gånger recensenter nämnt apan har de ofta pekat på henne som ännu en anspelning på Lolita, och visst finns det likheter mellan dem: Ester är offer för samma utsatthet, maktlöshet och underläge som Dolores och Lo. Den symboliska bur som bilen innebär för dem är i apans fall ytterst konkret och också hon är utelämnad till en man som håller henne i sitt våld och tar sig rätten till hennes kropp. Men som citatet här nedan avslöjar finns det jämsides med likheterna också en avgörande (art)skillnad mellan Ester och de andra:

[H]an minns inte längre varför han intresserar sig för dessa artöverskridanden, men frågan återkommer: Skulle hon kunna älska honom

¹⁴⁴ Stridsberg 2010, s.56

som en man? Skulle hon kunna ge honom en avkomma om ingen annan är villig att göra det? Misstanken att hennes kropp skulle förstöras vid förlossningen om man inte såg till att plocka ut den lilla korsningen i tid gör honom matt av ömhet.¹⁴⁵

Liksom hos Los far och Richard förväxlas vetenskapsmannens våldsamt med ömhet, men där jag i de tidigare analyskapitlen visat på hur *Darling River* bygger metaforiska samband och anspelar på likheter mellan kvinnor och djur blir jämförelsen här, tack vare den faktiska apan, tillspetsad och förvrängd. Att granska likheterna mellan flickorna och apan befäster det gemensamma förtrycket, men det säger väldigt lite om själva apan och de alternativ den kunde innebära. Jag vill därför här syna skärningspunkten där likheten övergår i skillnad. Med andra ord vill jag peka ut de ställen där samma fenomen på grund av artskillnaden utmynnar i något annat.

Björck bygger sin artikel på jämförelsen mellan djur- och apmetaforer i *Lolita* och hur de i *Darling River* materialiserats till ett verkligt djur, och jag vill hävda att samma analys också kunde göras bara inom *Darling Rivers* ramar, kanske till och med bara inom de avsnitt som handlar om Jardin des Plantes. Ett tydligt exempel på hur parallellen mellan apan och kvinnan först byggs upp och sedan bryts ner är vetenskapsmannens jämförelse av Ester och Celeste, den prostituerade kvinnan han går till. Han ser sig ha en självklar rätt till deras kroppar och bygger sexuella fantasier om dem båda. Han skymtar Esters kön och "det slår honom att det lika gärna skulle kunna tillhöra en människoflicka: en skär köttig rosett som slår över i brunsvart och gredelint och som pryds av en tunn tofs av stripigt brunt hår."¹⁴⁶ Några sidor senare undersöker han Celestes underliv efter att hon slocknat: "Öppningen är ärrad och sårig. [...] En knölig ros som antagligen smärtar vid beröring."¹⁴⁷

¹⁴⁵ Stridsberg 2010, s.140

¹⁴⁶ Stridsberg 2010, s.140

¹⁴⁷ Stridsberg 2010, s.145

Trots att vetenskapsmannen beskriver dem i liknande ordval och trånar efter båda är det bara Celeste han sexuellt våldför sig på. Björck påpekar i sin artikel att det är just apans djurskap som hindrar vetenskapsmannen från att förverkliga sina erotiska fantasier. Apan skyddas i slutändan av sin djurkropp, det våldsamma och *onaturliga* i sexuella övergrepp blir nämligen extra tydligt eftersom hon är ett djur.¹⁴⁸

Att djurkroppen skyddar mot sexuella övergrepp hänger samman med en långtgående tradition där flickor förvandlas till djur för att skydda sig mot sexuella övergrepp.¹⁴⁹ Men den här sortens förvandlingar kan knappast i längden ses som en positiv eller befriande förvandling utan visar snarare i vilken grad både kvinnor och djur är offer.¹⁵⁰ Här speglas samma tröstlöshet som när kvinnorna i de tidigare analyskapitlen identifierat sig med djuren som något befriande eller som ett skydd, men också som en sista utväg. Samtidigt som skillnaderna mellan kvinnor och djur på det här sättet synliggörs, är det också ytterligare ett exempel som visar hur de befinner sig i en gemensam hierarkiskt lägre position.

Vetenskapsmannens "vetenskapliga intresse" för apan har släktskap med hur män(niskor) använt kvinnokroppen för att bedriva forskning: kvinnokroppen har fått utstå undersökningar som inte alltid tagit i beaktande att kroppen tillhör en faktisk person. Förlossningstången som togs upp i det tredje analyskapitlet är ett exempel på det här, ett annat exempel kunde vara vårdslöshet i experiment om preventivmedel. På samma sätt finns det en lång tradition av ifrågasättbara prov som gjorts på djur, utan egentligt belägg eller behov, förutom att stilla människans ofta groteska nyfikenhet.¹⁵¹ I *Darling River* förblir det oklart vilka tunga resultat en apas potentiella bildkonstnärliga talanger tillför vetenskapen, utom för att stilla vetenskapsmannens intresse för dessa "artöverskridanden".

¹⁴⁸ Björck s.13

¹⁴⁹ Lönngren s. 87

¹⁵⁰ Att djurskepnaden skyddar mot övergrepp tyder på att till och med ett djurs integritet respekteras mera än kvinnors. Samtidigt är det ett minst sagt antropocentriskt tankesätt, för varför skulle ett djurs kropp inte självklart förtjäna samma respekt som en människokropp.

¹⁵¹ Gruen s. 65

Jag har på flera ställen i analysen visat hur den manligt kodade vetenskapen fungerat som underlag för förtyckande system och hur en ekofeministiskt inriktad analys kan avslöja de här strukturerna. Ett i det här fallet relevant argument som talar emot vetenskapens objektivitet kommer från Donna Haraway som visat hur primatologin i flera fall bygger på metaforer och ett västerländskt narrativ som är starkt könat, snarare än att vetenskapsgrenen skulle referera en objektiv, biologisk sanning om primaters tillvaro.¹⁵² Därutöver är det på inga vis banbrytande att anspela på paralleller mellan apor och kvinnor, tvärtom bygger den jämförelsen på en långvarig tradition av att koppla samman dessa två och dessutom anspela på sexuella undertoner.¹⁵³

Tillsammans med den ekofeministiska teorin bjuder de ironiska tendenserna i berättandet läsaren att ifrågasätta rådande strukturer. Talande är till exempel att vetenskapsmannen aldrig får ett namn, med en finkänslig ironi gycklar berättaren med själva epitetet "vetenskap" och "man". Genomgående tycks berättaren också driva med vetenskapsmannens antropocentriska perspektiv: "Han ger henne en speldosa med en balettdansös som gör piruetter när man skruvar upp henne. Han tänker att han kanske förväxlar hennes melankoli med den han tänker sig att unga flickor brukar uppleva i ensamhet."¹⁵⁴ "Varje morgon när han kommer tillbaka till verkstaden har hon pillat ut block och kriter mellan spjälorna och skjutit bort dem så långt från burens som det är möjligt. [...] Om hon klarar av att lösa problemet med att göra sig av med papper och penna är hennes intelligens tillräcklig för att lära sig teckna, resonerar han."¹⁵⁵ Genom de ironiska vridningarna i berättandet överdrivs antropocentrismen och läsaren ges en chans att ifrågasätta vetenskapsmannens perspektiv. Frågan som då onekligen ställs är hur Ester själv resonerar?

Jag har tagit en omväg för att förklara hur komplexa och djupt rotade i vårt samhälle föreställningen om vetenskapliga sanningar och i förlängning till dem djurens och

¹⁵² se Haraway, Donna *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*, Routledge, 1989

¹⁵³ Lönnngren s.139

¹⁵⁴ Stridsberg 2010, s.139

¹⁵⁵ Stridsberg 2010, s. 52

kvinnornas position är. Nu är det dags att slutligen på allvar vända blicken mot Ester. Vad händer ifall hon inte tolkas som ännu en Doloresvariation, som fortsätter cementera förlegade och ojämlika maktstrukturer, utan som den apan hon faktiskt är? Jag vill på samma sätt som i det första analyskapitlet här försöka komma ifrån metaforiska förståelser av texten, men förutom att läsa ytan vill jag inkludera det ironiska berättarperspektivet, eftersom jag tror att de tillsammans kan avslöja antropocentriska tendenser och samtidigt synliggöra det som finns vid sidan av.

Som människor kan vi inte veta hur Ester tänker, känner och upplever sin fångenskap, men vi kan försöka avlägsna oss från vårt perspektiv och ge rum åt andra tolkningar. Vetenskapsmannen fäster "en stor vit rosett på hennes huvud som hon genast river av sig. Han ger henne karameller som hon sväljer hela."¹⁵⁶ Hon sitter inte vid sitt skrivbord utan använder det för att klättra upp i taket och "lämnar mörka fläckar av jordliknande träck på överkastet som han valt ut med sådan omsorg."¹⁵⁷ Tack vare det förvridna greppet i berättandet ges läsaren chansen att se apans version: karamellerna vet hon antagligen inte hur hon ska äta och möblerna använder hon som hon själv upplever som mest praktiskt. Rosetten kanske skrämmer henne, kliar, döljer möjligen synfältet. Kanske är det bara ett främmande objekt hon vill bli av med. Eller så är hennes upplevelse något så långt ifrån vårt mänskliga sätt att tänka kring upplevelser att vi överhuvudtaget inte kan ana oss till det. Som människor måste vi ge utrymme åt den möjligheten. Men vetenskapsmannen tar hennes ageranden som personliga förolämpningar och när Ester tillslut "visar sig vara en skicklig tecknerska" tar han det som en bekräftelse på "hans misstankar om att hon med vilja motarbetat honom tidigare."¹⁵⁸

Som jag i inledningen till det här analyskapitlet konstaterade vill jag granska de ställen där likheten mellan Esters, Dolores och Los öden övergår i skillnader. Los far fäster också rosetter i Los hår och matar henne med karameller, men till skillnad från Ester gör Lo inte motstånd utan är tvärtom mottaglig för gesterna. Likheten i deras

¹⁵⁶ Stridsberg 2010, s. 139

¹⁵⁷ Stridsberg 2010, s. 141

¹⁵⁸ Stridsberg 2010, s.237

situationer belyses av parallellerna, men ännu viktigare är det att lägga märke till skillnaderna som likaså åskådliggörs. Där Lo genom sin mänsklighet inte förmår motsätta sig sin fars "ömhetsgester" utan omfamnar dem, gör Ester redan genom sin arttillhörighet passivt motstånd mot vetenskapsmannens handlingar och därmed mot de andro- och antropocentriska perspektiven han står för. Till och med vetenskapsmannen verkar ibland känna på sig att Ester kanske kan besitta en form av kunskap som han inte vet om.

Den här nya lydnaden får honom att känna sig enfaldig [...] Lydnaden är en sorts uppror i sig, han kan inte förklara det, men det är som att hon är för lydig, som att hennes sätt att böja sig är alltför extremt. Ibland undrar han vem som studerar vem, om det i själva verket är hon som studerar hans klumpiga rörelser i buren med dessa kriterier och papper och ständiga besvikelser.¹⁵⁹

I det skelande och ironiska berättandet avslöjas att vetenskapsmannen trots sin frånstötande retorik antagligen har rätt. Tanken att apan också iakttar och försöker tolka hans beteende är högst troligt. Det är inte frågan om en person som studerar något passivt och oföränderligt, utan två varelser som studerar varandra utan att tänka eller tala i samma begreppssystem. Vetenskapsmannen kan inte veta vad apan känner och tänker, men han känner på sig att hon känner och tänker *något*. Både läsaren och vetenskapsmannen skymtar här möjligheten att Ester faktiskt kunde ha någon form av övertag, eller att hon i alla fall har ett eget agentskap, en förmåga att lyda eller låta bli, enligt egen vilja.

Ester är alltså inget passivt objekt utan ett subjekt som reagerar på sin omgivning. "Om nätterna har hon börjat riva sönder världskartorna som han omsorgsfullt har tapetsrat insidan på buren med för att hon inte ska känna sig instängd."¹⁶⁰ Utdraget är ännu ett exempel på den ironi som är genomgående i berättarens sätt att fokalisera vetenskapsmannen och bekräftar hur totalt hans antropocentriska perspektiv är, men

¹⁵⁹ Stridsberg 2010, s.139

¹⁶⁰ Stridsberg 2010, s.132

också att Ester är en varelse med ett eget agentskap. Även om hon säkert inte själv förstår den symboliska innebörden av världskartan, människans teckning över världen, är faktumet att hon river ner den ett exempel på hur enkelt hon kan ta människans världsbild i bitar.

Ett annat exempel på såväl Esters egna agentskap som den ironi med vilken berättaren ringar in vetenskapsmannen är beskrivningen på Esters teckningar när hon väl börjar rita:

Den första skissen föreställer burens galler och hennes tecknande hand längst nere i vänstra hörnet. [...] Den andra föreställer en sandstrand med en bur i strandkanten där en apa sitter på knä med händerna knäppta i bön. Den sista föreställer apmoderns bortvända rygg där hon sitter alldeles stilla i gräset vid ett gummiträd. Det är mer än han någonsin vågat hoppas på. Ur minnet har hon tecknat sin historia, deras gemensamma historia, havet, djungeln, verkstaden. Han tolkar det som ren och skär kärlek.¹⁶¹

Också här missförstår vetenskapsmannen med stor sannolikhet totalt Esters agerande. Att som människa försöka tolka exakt vad som får Ester att börja teckna och vad det är hon tecknar är problematiskt eftersom det innebär ett (antropocentriskt) tolkningsföretade, men med det sagt är det troligare att hon tecknar sin fångenskap, utsatthet, ensamhet och övergivenhet snarare än någon ren och skär kärlek till vetenskapsmannen. Det som däremot med större säkerhet kan konstateras är att vetenskapsmannen i sin totala ignorans för Esters perspektiv bara ser det han själv vill se och utesluter därmed alla andra alternativ. Det här exemplet återspeglar det arbiträra i såväl vetenskapens, mannens och människans beskaffenhet med världen. Esters förehavanden med både världskartan och kritan visar att hon har en förmåga att göra motstånd mot dessa perspektiv.

¹⁶¹ Stridsberg 2010, s.311

För att slutligen kunna granska det här motståndet tror jag det är fruktbart att göra skillnad på Ester hennes arttillhörighet. Amelie Björck konstaterar i slutet av sin artikel att "[b]uren är öppen, men framtiden finns inte, vilket slutgiltigt gör romanen till en tragedi."¹⁶² Hon menar att även om Ester lyckas synliggöra maktstrukturerna mellan art- och köns kategorier uppstår inget hopp, snarar tvärtom: "Romanen lyfter fram människans umgänge med djur som en grundläggande etisk prövning, och sadismen i samma umgänge som en grundbult i det carnofallogocentriska system där mäns förtryck mot kvinnor är en vardagsföreteelse."¹⁶³ Björck har delvis rätt, Esters liv är tragiskt och hon lyckas inte personligen, genom sitt egna subjekt, göra något långvarigare uppror mot vetenskapsmannen eller den antropocentriska världsbild han står för, hennes framtid finns inte. Men jag vill påstå att, i läsarens ögon kan hon, genom sin arttillhörighet och agens, åskådliggöra mer bestående motstånd och alternativ. Vetenskapsmannens tar med sig Ester ut till kusten och havet. Han har klätt henne i flickkläder, men tycker inte att kläderna gör sig till rätta på henne:

Klänningen ser ut som en påse på hennes krumma lilla gestalt. Det är hennes vanliga sätt att protestera. Att sitta alldeles stilla som en liten slav, men att sitta så att dräkten förlorar all sin betydelse och skönhet. Hon gör sig löjlig över den och honom.¹⁶⁴

I apans värld har dräkten och de kulturella symboler den står för antagligen ingen betydelse, på henne har den ingen funktion, den "förlorar all sin betydelse och skönhet". Hon gör sig säkert inte personligen löjlig över honom, men genom sitt passiva motstånd lyckas peka på hur begränsade dessa kulturella symboler är.

Liksom i fallet med naturen måste insikten att människans tillvaro är begränsad också innefatta insikten att det finns något utanför den, att det finns alternativ till den här världen. Att bara analysera Ester som en Doloresvariation visar visserligen på sambanden mellan förtrycken, men det erbjuder liksom Björck konstaterat inte mycket hopp. Men genom införandet av artdiskursen och de dimensioner den medför

¹⁶² Björck s.17

¹⁶³ Björck s.17

¹⁶⁴ Stridsberg 2010, s.235

lyckas ett motstånd och alternativ till den antropocentriska världsbilden synliggöras, och i den tanken finns det en glipa hopp. I slutet av Esters berättelse verkar också vetenskapsmannen, trots att berättaren inte slutat driva med honom och det för Ester inte innebär en egentlig befrielse, på något plan ha kommit till insikten om att en annan värld än denna skulle vara bättre:

Han skulle vilja ge henne ett annat rike än detta rike av träck. [...] Han kan redan se oceanen glimra i horisonten och hennes trötta tacksamma gestalt som lutar sig mot fönstret blind för backspegelns ljus.¹⁶⁵

5. Sammanfattning och avslutning

Idén till den här texten och dess frågeställningar föddes ur en magkänsla som inte hade mycket konkret att fästa sig vid, varken vad kommer till teori eller litterär text. Min kunskap om ekokritiskt (för att inte tala om ekofeministiskt) tänkande var knapp, och naturens närvaro i *Darling River* var närmast en förbryllande faktor. Men ju mera jag läste in mig på teorierna: om ekofeminism men också om djurstudier, materiell feminism och posthumanism, desto mera såg jag samma strukturer återspeglas i *Darling River*. Det som först var en vag aning eller intuition, visade sig för mig bli något av en Pandoras box där allt fler intressanta analysvinklar öppnade sig. Jag har här inte haft möjlighet att redogöra för dem alla, utan snarare skrapat på deras yta, och ser att Sara Stridsbergs författarskap rymmer ytterligare material för analyser som tangerar de här ämnena. Till exempel har jag, utöver att kort diskutera deras omöjlighet i teorikapitlet, i mycket liten grad problematiserat själva kategorierna jag använder mig av (till exempel natur, kultur, djur, människa) eftersom jag upplevt dem som nödvändiga för att kunna driva min tes. Men jag ser att motsägelsefullheten, uppluckrandet och de omförhandlingar Stridsbergs prosa arbetar med kunde fungera som fruktbart material för att vidare utforska (omöjligheten med) de här kategorierna.

¹⁶⁵ Stridsberg 2010, s.314

Jag inledde den här texten med att ställa frågan om vilka teman som lyfts fram genom att vid sidan om det feministiska göra en ekologiskt inriktad analys, samt hur den analysen skiljer sig från tidigare läsningar av romanen.

Genom att begrunda naturens närvaro i *Darling River* har jag visat att det kan finnas mer djup i romanen än de antropocentriska perspektiven ger sken av. Jag har i min analys kunnat befästa naturens närvaro och dess betydelse, och även om det inte framstår som ett explicit huvudtema i *Darling River* kan den, mot en bakgrund av ekofeministiska teorier, på ett avgörande sätt hjälpa till att synliggöra frågor med en betydligt bredare räckvidd än vad en analys som förbiser de ekokritiska perspektiven gör. Förutom naturen(s underläge) och de ekologiska teman åskådliggörs ytterligare dimensioner av en ojämn maktbalans mellan könen, samt de komplexa system med vika dessa hänger samman.

Den ekofeministiska utgångspunkten är att det finns strukturella likheter mellan männens förtryck mot kvinnorna och människan sätt att exploatera naturen. Kvinnan har genom tiderna sammankopplats med naturen (och i förlängning på det djuren) som fått stå i ett underläge mot männen som i sin tur kopplats samman med kulturen och haft en dominerande ställning i samhället. Men den här sortens uppdelning i dualistiska motsatspar har ingen essentiell, inneboende eller naturlig grund. Istället är det ett symptom på en andro- och antropocentriskt vinklad världsbild som genomsyrar alla nivåer av samhället. Jag har i min analys visat hur de här tendenserna återspeglas i *Darling River*, dels i sättet som romanen lästs, där naturens närvaro i princip helt ignoreras, men framförallt i innehållet där det ständigt byggs paralleller mellan kvinnorna, djuren och naturen. Men trots att *Darling River* bekräftar att den andro- och antropocentriska världsbilden präglar samhället fogar sig romanen inte efter den.

I den ekofeministiska teoribildningens anda har frågan om naturens och djurens agentskap och egenvärde styrt min analys. Teorier om materiell feminism och

metoden following the animal,¹⁶⁶ har gett redskap för att betrakta och närmare sig naturens och apan Esters närvaro i texten genom ett mer konkret tillvägagångssätt, utan att automatiskt falla in i en antropocentrisk fälla. Genom dessa metoder åskådliggörs möjligheten att naturen och djuren även i litteraturen kan ha agentskap som är frångådda människan. Min analys visar hur Esters roll i romanen i ljuset av det här blir något helt avgörande. I henne konkretiseras, genom hennes honkropp, hur sambanden mellan förtrycken ser ut. Hon är inte längre endast en Doloresvariation utan kan till och med fungera som en nyckel för förståelsen av hela romanen. Även här kan alltså införandet av ett mer än antropocentriskt perspektiv både ytterligare visa i vilken grad misogyni förekommer och samtidigt belysa strukturer som sträcker sig längre än till den mellan könen.

I min inledning ställde jag förutom frågan om vilka teman ett ekofeministiskt perspektiv kan synliggöra också frågan om en ekofeministisk läsning kan erbjuda någon form av motstånd, alternativ eller hopp i förhållande till rådande maktförhållanden. Att söka efter motståndet i Stridsbergs texter är ett tacksamt arbete. Hennes stil bygger framförallt på kontraster vilket skapar en motsägelsefullhet där motstånd lätt kan alstras. Det är även i denna mångtydighet som hennes säregenhet och styrka ligger. Genom att i själva texten ifrågasätta strikta kategorier och hierarkier, nedmontera dem, utmanas läsaren att ifrågasätta dem även i vidare bemärkelse. Det här gäller såväl gestaltningen av människorna som det sätt på vilket naturen beskrivs. Det serveras inga enkelspåriga svar, snarare belyses deras omöjlighet.

Jag konstaterade redan kort att romanen bekräftar att andro- och antropocentriska perspektiv genomsyrar samhället men att romanen vägra foga sig efter dessa. I min analys visar jag hur naturen, kvinnorna, mödrarna och apan Ester ständigt glider mellan olika positioner som anspelar på inneboende kopplingar sinsemellan, men att dessa kopplingar alltid innehåller en form av förvriddhet vilket visar på det konstgjorda i de sambanden. Att insinuera paralleller visar hur inflätade i varandra

¹⁶⁶ som båda presenterades och diskuterades i metodkapitlet.

förtrycken är och att de därför inte kan behandlas som frågor och problem skilda från varandra.

Också det skelande berättarperspektivet kan synliggöra motstånd och alternativ. Berättarperspektivet lyckas exponera flickornas underkastelse och osäkerhet inför rätten till sina egna åsikter, kroppar och upplevelser, men kan också genom sin mångtydighet ge dem en form av upprättning. I benägenheten att låta de olika karaktärernas fokalisering rotera och överlappa varandra och därmed ständigt tvinga läsaren att skifta perspektiv och infallsvinkel, lämnas det samtidigt utrymme åt en mångfald versioner. Förutom flickornas skeva självbild åskådliggörs hur männens förtryckande beteende skyls över och legitimeras på ett strukturellt plan. När perspektivet vrids ytterligare är det dessutom inte bara flickornas självförakt och männens våldsamma övergreppsfantasier som får komma till tals, även naturens skiftningar och apan Esters tillfångatagna tillvaro kan skymtas. Att på det här sättet nedmontera allomfattande "sanningar" och istället visa på en mångfald av perspektiv skapar motstånd, men framförallt möjliggör det att alternativ uppstår.

Den här analysen kommer aldrig helt bort från antropocentriska perspektiv, också *Darling River* handlar egentligen om människor och mitt syfte har aldrig varit att förneka detta. Tidigare forskning har utifrån en antropocentrisk utgångspunkt kunnat synliggöra förtryck och motstånd. Men konklusionen har ändå blivit dyster. Så länge som perspektivet förblir antropocentriskt tycks motståndet rymma väldigt lite alternativ som skulle innebära ett hopp. Jag vill emellertid påstå att genom att granska naturen och människans relation till den ur ett jämlikare perspektiv kan mer optimistiska slutsatser dras.

Jag vill därför söka hoppet utanför de mänskliga interaktionerna, i den världen som finns vid sidan av den antropocentriska, som inte bara är underkastad det mänskliga, utan också existerar någon annanstans, på andra plan än vad vi med vårt förstånd kan greppa. Ett införande av mer-än antropocentriska perspektiv möjliggör att sprickor där ljusglimtar kan skymtas uppkommer. Att flickorna identifierar sig med djuren och naturen som en desperat sista utväg antyder att också de söker hoppet i det som för

dem förblir odefinierat, som existerar utanför ramarna för det här samhällets kategorier: Havet beskrivs som "mattan av salt vatten som aldrig stod stilla, detta flytande förtrollande obegripliga guld, oändligt."¹⁶⁷ Tesen att befrielsen finns någonstans utanför mänskliga interaktioner och den biologiska bundenheten i kroppen stöds därutöver av att hela romanen avslutas i att Lo berättar att "När smärtan från ryggrad och ögon blir outhärdlig försöker jag koncentrera mig på en ensam påsklilja som slår ut igen och igen framför mina ögon."¹⁶⁸

Naturen kan besitta information som finns utanför människan förståelsesfär. Vårt språk är alltid begränsat, vi kan bara kan förstå en del av verkligheten och måste acceptera det. Naturen existerar med oss och ibland på våra villkor, men den existerar också utanför mänsklighetens räckvidd. Jag ser, och hoppas att jag genom den här texten också kunnat hjälpa läsaren att upptäcka, att en ekofeministiskt inriktad analys kan visa på hoppfullhet.

Och varje gång var det något åldrande pilträd som slets sönder och fördes bort med den framrusande bubblande gyttjan, men de flesta träd stod ändå emot regnen och varje gång återuppstod kronornas lyster och den svarta jordiga sanden.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Stridsberg 2010, s. 15

¹⁶⁸ Stridsberg 2010, s.325

¹⁶⁹ Stridsberg 2010, s. 323

Litteraturförteckning

Adams, Carol J *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*, New York: Continuum, 2000

Alaimo, Stacy och Hekman, Susan (red) *Material Feminisms*, Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2008

Almqvist, Louis *Doloresvariationer – Queeranalytiska perspektiv på sexuella relationer med stora åldersskillnader inom svensk prosa*, Magisteruppsats vid Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings universitet, 2017

Armstrong, Phil, *What Animals Mean in the Fiction of Modernity*, London, New York, Routledge, 2008

Barad, Karen *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Durham, London: Duke University Press, 2007

Barad, Karen "Posthumanist Preformativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter" [2003], i *Material Feminisms*, red. Stacy Alaimo och Susan Hekman. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2008

Best, Stephen och Marcus, Sharon, "Surface Readings" *Representations*, 108 (2009:1) 1–21

Berger, John, *About Looking* [1980]. London, Bloomsbury, 2009

Bryld, Mette, Lykke, Nina *Cosmodolphins. Feminist Cultural Studies of Technology, Animals, and the Sacred*, London, New York: Zed Books

Björck, Amelie "Metaforer och Materialisering, om apor hos Vladimir Nabokov och Sara Stridsberg" *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2013:1

Caldecott, Leonie, Leland, Stephanie (red.) *Reclaim the Earth: Women Speak Out for Life on Earth* London: Women's Press, 1983.

Deleuze, Gilles, Guattari, Félix, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* [1972], transl. Robert Hurley, Mark Seem och Helen R. Lane (London: Penguin Books, 2009)

–*Kafka' A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia* [1980], transl. Brian Massumi (London, New York: Continuum, 2004)

Foucault, Michel "Society Must be Defended" i Lectures at the Collège de France, 1975–1976 [1997] övers. David Macy, red. Mauro Bertani och Alessandro Fontana. New York: Picador, 2003

Gaard, Greta (red) *Ecofeminism, Woman, Animals, Nature*, Temple University Press: Philadelphia, 1993

Griffin, Susan *Women and Nature: The Roaring Inside Her*, New York: Harper and Row, 1978

Gruen, Living "Interconnections with Animals and Nature i Gaard", Greta (red) *Ecofeminism, Woman, Animals, Nature*, Temple University Press: Philadelphia, 1993

Haraway, Donna *Primate Visions: Gender, Race and Nature in the World of Modern Science*, Routledge: New York/ London, 1989

–*Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books, 1991

Hillerbrand Rune, Johanna *Skeva flickexemplar, En queerteoretisk studie om femininitet och sexualitet i Sara Stridsbergs Darling River*, C-uppsats vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, 2013

Hjort, Elisabeth *Förtvylade läsningar: litteratur som motstånd och etik*, Göteborg: Glänta produktion, 2015

Kiiltomato 6.8.2010 <http://www.kiiltomato.net/sara-stridsberg-darling-river/> (läst 28.11.2017)

Latour, Bruno, *We Have Never Been Modern* [1991], trans. Catherine Porter, Cambridge: Harvard University Press, 1993

Lindbo, Johanna *Att fly sin kropp – En studie i gränsöverskridningar i Sara Stridsbergs prosa*, Magisteruppsats vid Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet, 2013

Lummaa, Karoliina *Poliittinen siivekäs: lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2010

Lönngren, Ann-Sofi, *Following the Animal Power, Agency, and Human–Animal Transformations in Modern, Northern–European Literature*, Cambridge Scholars Publishing, 2015

McHugh Susan, *Animla Stories. Narrating Across Species Lines*, Minneapolis, Minneapolis Press, 2011

Merchant, Carolyn *The Death of Nature: women, ecology, and the scientific revolution*, Harper Collins: New York, 1989 [1980]

Mies, Maria och Shiva, Vandana *Ecofeminism*, Zed Books: London/New York 2014 [1993]

Moderna museet

<https://www.modernamuseet.se/stockholm/sv/utställningar/svenska-hjartan/hjartan/annika-von-hausswolff/> (läst 11.4.2018)

Morton, Timothy *Ecology Without Nature, Rethinking Enviromelntal Aesthetics*, Harvard University Press: Cambridge/ Massachusetts, 2007

Nabokov, Vladimir, *Lolita* New York: Putnam cop. 1955

Nyström Höög, Catharina "Blicken, buren och den vita snön, Nyckelord som utgångspunkt för en läsning av Darling River". I *Det skönlitterära språket, Tolv texter om stil*. Morfem: Stockholm, 2015

Olsson, Bengt i *Litteraturens historia i Sverige*. (5. uppl.), Stockholm: Nordstedts, 2009 (red.) Olsson, Bengt, Algulin, Ingemar,

Rich, Adrienne *Of Woman Born*, New York, London: W W Norton & Company, 1989, nyupplaga 1995 [1979]

Svenska Dagbladet 19.3.2010 <https://www.svd.se/varfor-ljuger-nabokov> (läst 12.12.2017)

Svenska Dagbladet 26.3.2010 <https://www.svd.se/skonheten-i-det-sjaskiga> (läst 29.11.2017)

Svenska Dagbladet 14.5.2016 <https://www.svd.se/sara-stridsberg-ser-med-andra-ogon> (läst 29.11.2017)

Stridsberg, Sara, *Happy Sally*, Albert Bonnier: Stockholm 2004

– *Drömfakulteten: tillägg till sexualteorin*, Albert Bonnier: Stockholm 2006

– *Darling River: Doloresvariationer*, Albert Bonnier: Stockholm 2010

– "American Hotel" i *Granta* #4: 2014 s.7–26

– *Beckomberga – Ode till min familj*, Albert Bonnier: Stockholm, 2014

– *Medealand och andra pjäser*, Stockholm: Albert Bonnier, 2012

– *Nelly Sachs kommer aldrig fram till havet*, Stockholm, Albert Bonnier, 2017

Wahlstedt, Sally *Smutsiga klänningar, såriga kön och skeva Lolitagestalter, Sara Stridsbergs Darling River som en gurlesk roman*. C-uppsats vid avdelningen för litteraturvetenskap, Språk- och Litteraturcentrum, Lunds universitet, 2014

Zettermark, Sophie *Intrikata vävar – Heteronormativitet, begär och moderskap i Sara Stridsbergs Happy Sally, Drömfakulteten och Darling River*, C-uppsats vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, 2011